Zone-Redningskorpset og civilbeskyttelsen på Frederiksberg

Af Frederik Madsen

Lørdag den 22. januar 1944 kl. ca. 23:00 blev Zone-Redningskorpsets [Zonen] københavnske hovedstation på Platanvej 19 på Frederiksberg tilkaldt med en ambulance til adressen Emanuel Olsens Vej 4, et af de dengang nyere dobbelte funkisvillarækkehuse tegnet af arkitekten Hans Dahlerup Bertelsen. Meldingen lød på en syg kvinde. Åbenbart var der ingen reddere hjemme på stationen, for den vagthavende overassistent Hugo Christian Eiler Olsen, rykkede ud alene mand i stationens helt nye amerikanske Hudson 1941 ambulance.[1]

Da Hugo Olsen ankom til adressen kl. ca. 23:10, parkerede han ambulancen på gaden og gik ind i villaen, der tilhørte fabrikant Giulio Nardi. Nardis Figurfabrik på Falkoner Allé 76-78 producerede gipsafstøbninger og mannequiner.[2] Hugo Olsen lagde sin uniformskasket, handsker og lommelygte i hallen. Det viste sig, at den syge kvinde var med i et animeret selskab på 10 personer, hvor der blev drukket både madeira, gin/tonic og caloric. Kvinden var for nylig blevet vaccineret mod difteritis, hvilket kombineret med spiritusindtagelsen antoges at være årsag til, at hun var blevet syg. Det viste sig imidlertid, at hun ved ambulancens ankomst var blevet så frisk, at hun protesterede mod at blive kørt med.[3] Efter 20 minutter ville Hugo Olsen returnere til stationen, men da han kom ud i hallen, var kasketten væk, og en eftersøgning i villaen var resultatløs. Hugo Olsen ville nu kikke efter kasketten udenfor villaen, og han opdagede da, at også ambulancen var væk.[4]

Med i selskabet var også kriminalbetjent Verner Poulsen fra Station 6, og det var ham, der kl. 23:50 anmeldte tyveriet til kriminalpolitiet på Frederiksberg. Kl. 0:30 ankom overbetjent Poul Marius Nielsen og kriminalbetjent Bjørn Dahlberg til stedet. Det viste sig ved deres undersøgelser, at en af selskabets gæster var forsvundet. Ingen i selskabet vidste hvem han var, bortset fra en mand ved (kalde-?) navn Freser, der havde haft ham med. Freser lå imidlertid og sov i en seng, og han var så beruset, at det var betjentene umuligt at få et fornuftigt ord ud af ham. Det lykkedes dog ved indgående afhøring at få fastslået, at den mand Freser havde haft med, var hans kollega i isenkramfirmaet T.M. Verner på Kultorvet, isenkræmmerkommis Carl Kloster Frøkjær Andersen, født 1920.[5] Omtrent samtidig med at kriminalpolitiet troppede op på Emanuel Olsens Vej, kom der melding fra Station 5, at

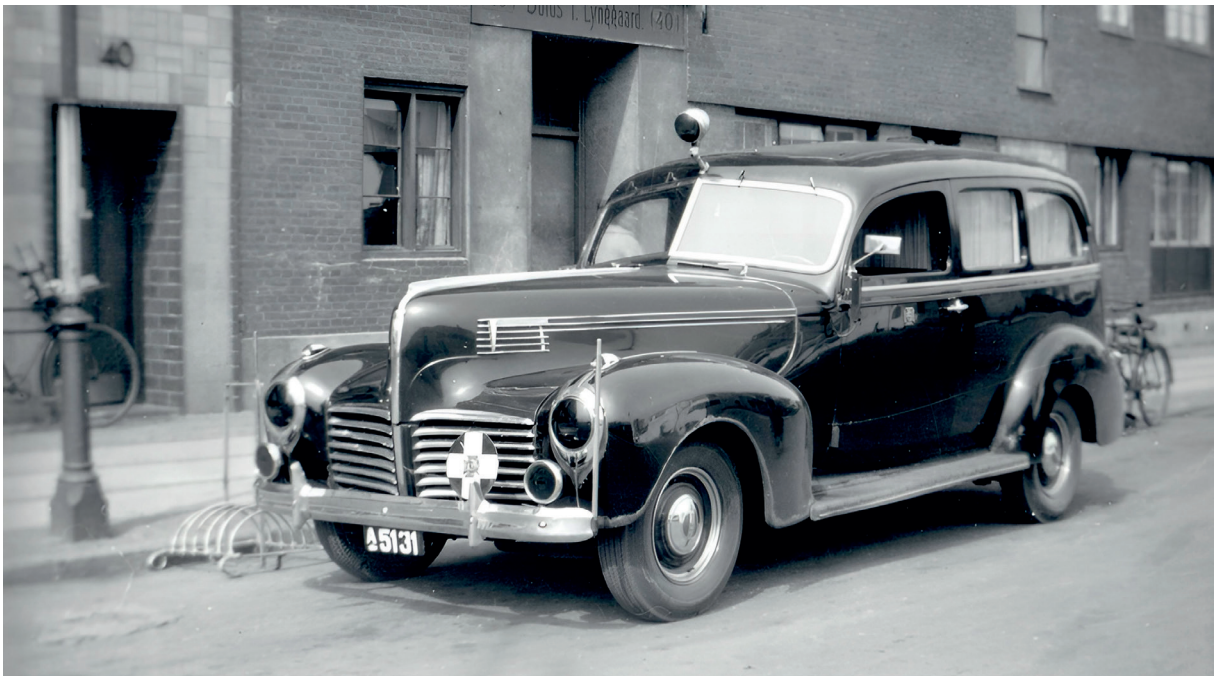

Zonens amerikanske Hudson-ambulance model 1940 fotograferet foran firmaet Sofus T. Lynggaard i Kødbyen. Mørklægningslygterne viser, at billedet er taget under besættelsen. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

ambulancen var fundet på hjørnet af Istedgade og Valdemarsgade. Vognen var uskadt og uniformskasketten lå på førersædet.[6]

Det tog ikke lang tid for politiet at finde frem til Frøkjær Andersen. Han tilstod tyveriet og forklarede, at han havde forladt selskabet for at besøge en veninde, der boede i Mysundegade. Det var efter hans forklaring først, da han stod på trappen udenfor villaen, at han fik ideen til at tage ambulancen. Ud fra den beskrevne rute, var han kørt forbi Zonens station på Platanvej. Politiet afhørte også den kvinde, han havde besøgt, og hun kunne bekræfte hans forklaring om, at han var ankommet hos hende ca. kl. 23:30 og havde været der til ca. kl. 07:00 om morgenen.[7] Først nogle dage senere nåede historien frem til avisernes spalter, antageligvis i forbindelse med, at der blev udfærdiget anklageskrift.[8]

Allerede den 23. februar 1944 blev sagen mod Frøkjær Andersen foretaget ved Retten på Frederiksberg. Sagen blev gennemført som tilståelsessag, og Frøkjær Andersen modtog dommen på 30 dages hæfte, ligesom han pga. spiritusindtagelsen mistede sit kørekort i ét år.[9] Der knytter sig den ejendommelighed til historien, at om søndagen, dagen efter Frøkjær Andersens brugstyveri af Zonens ambulance, var den sårede og indlagte modstandsmand Poul Erik Lütken[10] genstand for en befrielsesaktion på kommunehospitalet, hvor der muligvis blev benyttet en ambulance fra Zonen.

Eigil Juel Wiboltt (1896-1969) var født i Nakskov. Han blev i juni 1922 ansat i Falcks Brandslukningsafdeling og var medstifter af Zone-Redningskorpset K/S den 8. juni 1930. På billedet demonstrerer Wiboltt, assisteret af redder Mogens Vilhelm von Obelitz Haack Gebbel, opfinderen Jacob Christian Hansen Ellehammers halskrave, som kunne erhverves hos Zonen til beskyttelse mod nogle "lasso-røvere", der huserede i København i det tidlige forår 1933. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Af politiets Daglige Beretninger fremgår således: "Fra den 22. Januar til den 23. Januar. (…) Kl. 19,00. Paa Kommunehospitalets Officiantgang (Mandsafdelingen), hvor den for Røveri og Sabotage sigtede Poul Erik Lütken, f. d. 12. Januar 1924 paa Frederiksberg, var indlagt, indfandt sig 8 à 10 Personer, hvoraf nogle var iført Lægekitler og truede 2 Kriminalbetjente, der bevogtede Lütken, med Pistoler. Kriminalbetjentene blev afvæbnet, og paa en Baare førtes Lütken gennem Hospitalets Baghave til Bartholinsgade, hvor han formentlig er ført videre i en Motorvogn, muligvis i en fra Zoneredningskorpset stjaalet Sygevogn. Kriminalbetjentene fik deres Pistoler tilbageleveret gennem en Sygeplejerske."[11]

Den samme oplysning i tysk udgave fremgår af Københavns Politis døgnrapporter til besættelsesmagten.[12] Ifølge dagspressen var Lütken indlagt efter at være blevet såret ved et vådeskud i Badstuestræde. Forinden havde han været efterlyst for sabotage og røveri af 10.000 kr. mod en forretningsmand på H.C. Ørsteds Vej kort før jul.[13]

Det virker umiddelbart oplagt at få den tanke, at der er en sammenhæng mellem tyveriet af ambulancen på Emanuel Olsens Vej og befrielsesaktionen på kommunehospitalet indenfor stort set samme døgn. Problemet er, at tidspunkterne ikke stemmer. Hvis Zonen fik ambulancen tilbage, da den blev fundet søndag omkring kl. 0:30, kan den ikke være blevet brugt til en befrielsesaktion samme dag omkring kl. 19:00 – omkring 18 timer senere.

Madvigs Allé 15, hvor Wiboltt også boede privat, var fra 1930 til 1933 Zonens første adresse på Frederiksberg. Det var Wiboltts hensigt at opføre en egentlig redningsstation på stedet, men det blev ikke til noget. Foto: Forfatteren, 2025. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Det fremgår imidlertid ikke præcist af politirapporten, hvornår Zonen fik ambulancen tilbage rent fysisk, kun at Hugo Olsen kl. 0:30 aftalte med kriminalpolitiet, at ambulancen kunne "udleveres".[14]
Der blev den 22. januar 1944 ikke – udover Hugo Olsens anmeldelse – i øvrigt anmeldt tyveri af ambulancer i København eller på Frederiksberg, hverken hos Zonen, Falck eller Københavns Brandvæsen.[15] Så måske var der "nogen" der "lånte" den efterladte ambulance i Istedgade, så Zonen først fik den tilbage sidst på dagen den 22. januar, eller måske er det bare et tilfældigt sammentræf, at de to begivenheder fandt sted næsten indenfor samme døgn i januar 1944.

Zonen kommer til Frederiksberg

Zonen var et dansk privatejet redningskorps, oprettet i 1930, som udførte den samme type akutopgaver indenfor brandslukning, ambulancekørsel, redningsarbejde og vejhjælp etc., som Falck udfører den dag i dag. Stifteren af Falck, Sophus Falck, havde oprettet Danmarks første redningskorps i København i 1906, fordi han mente, at der manglede en organisation mellem brandvæsenet og ambulancetjenesten.[16] I 1920'erne kom Falck ind på at tilbyde brandslukning i abon-

Særtryk af Frederiksberg Bladet Nr. 18 1934.

En moderne Redningsstation paa Frederiksberg.

Et Besøg paa ZONE REDNINGSKORPSETS nyoprettede Station paa Harsdorffsvej.

Efter et aarelangt Forarbejde fik Frederiksberg ifjor en længe tiltrængt Redningsstation. Da det rundt om i Landet velkendte Redningskorps, ZONE REDNINGSKORPSET, aabnede en fuldt moderne Redningsstation paa Harsdorffsvej, var der i første Række tænkt som en yderligere Sikring af Frederiksberg Kommunes Indbyggere ved indtræffende Ulykker og Katastrofer, men selvfølgelig assisteres der ved alle Slags Uheld, som vedkommende ikke selv kan klare; — lige ned til en glemt Gadedørsnøgle, en Dør i Baglaas og Nedtagning af et Flag, hvor Flaglinen er en knækket. — Dag og Nat er der Mandskab til øieblikkelig Assistance.

Moderne Rulleporte og Lyssignal i Garagerne.

Hele den venlige Villa med Tilbygning er taget i Besiddelse af Korpset, der i Stuen har indrettet Kontorer, Alarmstue og Opholdsrum for det vagthavende Mandskab. Fra Alarmstuen, der ligger umiddelbart op til Garagerne, kan Telefonvagten ved Alarmering automatisk rulle de store Jerndøre op ved en enkelt Mekanisme. Samtidig tændes en Tavle i Garagerne, og viser, af hvad Art Udrykningen er. Alle Alarmeringens Led griber saa godt ind i hinanden, at Starten — hvadenten det er Dag eller Nat — kan finde Sted et Øjeblik efter, at Meldingen er indgaaet. —

Alarmen gaar ind.

Paa første Sal hor Korpsets Assistenter og Inspektør, og her findes desuden Kojepladser, Opholdsrum og en hyggelig Spisestue. —

Syv moderne Udrykningsvogne.

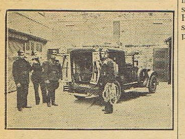

Stationen raader i Øjeblikket allerede over 7 moderne Udrykningsvogne, — foruden 3 Vogne paa en nylig anlagt Station paa Amager. —

Særlig Interesse har den allerede velkendte Katastrofevogn, som midt i Leiligheder ved Ildebrande, Materiel til Udpumpning, Oprydningsværktøj og et af de moderne *Carbogenoplivningsapparater*. —

Zone-Redningskorpset har været blandt de første til at indføre disse Oplivningsapparater her i Landet. Det har nemlig vist sig, at dette Apparat, der anvendes i Forbindelse med kunstigt Aandedræt, i mange Tilfælde staar langt over Pulmotoren. —

Dansk Røde Kors og Zone Redningskorpset har gjort et stort Arbejde for Indførelsen af disse Oplivningsapparater, der bl a. ved de ret ofte forefaldende Garage-Kulosforgiftninger har reddet Menneskeliv.

Zone Redningskorpset har allerede haft flere Hundrede Udrykninger paa Frederiksberg med Frederiksberg Brandvæsen, og har i adskillige Tilfælde ved de større Brande gjort god Fyldest ved Redning og Tildækning af Værdier, Afledning af Vand etc. Blandt de største Brande nævnes særlig de 2 store Brande paa „Silvan" og Branden paa Haveselskabetsvej, hvor Korpset havde ca. en Snes Mand i Arbejde. —

3 Kranvogne er forbeholdt de mange Tusinde Automobilabonnenter, og en Kranvogn er hovedsagelig beregnet til Dyreredninger etc. Den medfører Kran, Selet, Løftestænger o. l.

Beretiget Opsigt vækker en ualmindelig smuk, moderne Ambulance, specielt bygget og affjedret under Hensyntagen til de i Aarenes Løb høstede Erfaringer indenfor Sygetransportområdet. —

Hjælpe- og Kranvogn.

Samarbejde med Frederiksberg Brandvæsen.

Tildækning paa „Silvan".

Overfor Korpsets Arbejde har Frederiksberg Brandvæsen stillet sig yderst velvilligt, og man har den Aftale, at Brandstationen videregiver sine Meldinger til Zone Redningskorpset, der da rykker ud til Redningsassistance. —

Et komplet Sæt Dykkergrejer.

I Garagerne finder vi et komplet Sæt Dykkergrejer, som bl. a. anvendes ved Efterforskning i Druknningstilfælde. En af Korpsets Assistenter er uddannet som Dykker. —

Dykker i fuld Rustning.

Entreprenørafdelingen.

Et moderne Redningskorps, der er udsat for saa meget forskelligartet Arbejde, vil naturligvis faa Forespørgsler i mange Tilfælde, hvor Folk ellers ikke ved, hvor de skal henvende sig, naar de har et Stykke særligt vanskeligt Arbejde. Zone Redningskorpset er i Stand til at hjælpe i mange saadanne Tilfælde, idet dets Virksomhed kræver, at det har saa mange og alsidige Materialer og Værktøjer. Af saadanne Arbejder paatager Korpset sig Entreprenørarbejder, og har allerede udført en Del, hvorafvi nævner: Flytning af Sommerhuse og mindre Bygninger, Veltning af Fabrikskorstene og Mure under særlig vanskelige Forhold, Flytning af kostbare Maskiner, Pengeskabe og lunge Bokse. Fornylig flyttede Korpset saaledes en Sten, der vejede 22 Tons!

Katastrofefondet.

I en Omtale af Zone Redningskorpset maa man ikke glemme det store Arbejde, Zone Redningskorpset har udført for Landevejsvagten. —

Zone Redningskorpset gik saaledes i Spidsen for dette Arbejde ved at udlægge ca 300 Katastrofeposter ved vore Landeveje, og stillede derved til gratis Disposition udover Telefon: Forbindskasse, Tæpper etc. for Befolkningen ved Ulykker. Disse Poster har Zone Redningskorpset nu overdraget til et selvstændigt Katastrofefond, der forøvrigt ogsaa har Kontor her paa Frederiksberg, nemlig Solvej Nr. 2, og Posterne er saaledes nu forsynet med det kendte „Røde Kors" Mærke.

Direktør Wibolt om Zone Redningskorpset og dets Arbejde.

Vil De forlælle lidt om Zone Redningskorpset og dets Arbejde spørger vi Direktør *Wibolt*, som venligst svarer:

Syge- og Ambulancekorset.

— Zone Redningskorpset blev oprettet i 1926, og vore første Stationer blev anlagt paa Lolland-Falster. Vi paabegyndte Redningsarbejdet idet vi mente, der var Brug for os. Der fandtes nemlig, da vi begyndte, overhovedet ikke Redningskorps undtagen i større Byer, og Landbefolkningen har lo i lige saa høj Grad som Bybefolkningen Brug for Redningskorps. —

Af Stationer har vi nu her paa Sjælland og Lolland-Falster 26. I findes paa Møn og 2 paa Bornholm. I Jylland findes allerede en Del udvidede Stationer, f. Eks. Randers, Silkeborg, Esbjerg, Sønderborg og Hadersley m. m. og vi udvider stadig. Vort Maal er at oprette ca 80 udvidede Stationer Landet over med en Aktionsradius af en 15 km og allerede paa nuværende Tidspunkt har vi udover de udvidede Stationer Autohjælpsstationer, saaledes at vi kan yde vore Automobil-Abonnenter Assistance fra Skagen til Gedser.

Vort Maal er at skaffe Befolkningen hurtig, effektiv og billig Hjælp, og dette opnaaes bedst ved et Abonnementssystem, og udover Automobilabonnnementerne og Abonnementer for større Virksomheder har vi derfor indsiftet de populære Forretnings- og

Familieabonnementer incl. Forbindingskasse til Kr. 6½

Dette Abonnement, der yder gratis Assistance for hele Husstanden med Syge- og Ambulancekørsel, Udrykning med Oplivningsapparat, Assistance ved Storm- og Vandskader, Brandassistance og gratis Levering og Paafyldning af Forbindingskasse, har afhjulpet et stort Savn, og har allerede givet Korpset mange Tusinde Abonnenter under Mottoet: - En Forbindingskasse i ethvert Hjem, Forretning og Virksomhed. —

— Hvad er det for en lille Naal, De bærer, spørger vi?

Det er vort Mærke, som kan udleveres til alle, som har Interesse for Redningssagen. Udover gratis Udlægning af Forbindingskasser (f. Eks. i Dyrehaven) Udlægning af Oplivningsapparater og Redningsposter, har vi ved Foredrag, Uddeling af Pieces og lign. gjort et stort Arbejde for at give Folk Kendskab til kunstigt Aandedræt, som i mange Tilfælde ved Ulykker: Druknеulykker og Kulosforgiftninger i Garagerne og lign. ved *straks* Udførelse vil gøre det muligt for den enkelte at redde Menneskeliv og De

Særtryk af Frederiksberg Bladets omtale af Zonen april 1934 på Harsdorffsvej med annonce for den nye station i Hellerup. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Paradebillede af stationen på Harsdorffsvej 8 med mandskab og materiel opstillet foran garagerne, sandsynligvis vinteren 1933 umiddelbart efter indflytningen. De to kranvogne med mandskab tættest på fotografen kom fra mekaniker Frederik Adrianus Wigh på Mariendalsvej 24, og de to hvide ambulancer bagest med mandskab hørte under Hans Aage Lindells Københavns Sygetransport. Men flot så det ud. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

nement til de dengang mange små landkommuner i form af såkaldte Zone-Brand-Vagter. Navnlig de østdanske brandvagter var privatejede, knyttet til Falck via organisationen De danske Zone-Brand-Vagter. En sådan privatejet Zone-Brand-Vagt var i 1925 blevet oprettet i Eskilstrup på Falster.[17]

Efter Sophus Falcks død opstod der i slutningen af 1920'erne uenigheder mellem Eskilstrup-selskabet og anden generation af Falck-dynastiet som førte til, at Eskilstrup blev ekskluderet fra Falcks organisation. De to eskilstruppere – Reinholdt Hansen og Johannes Hare – stiftede herefter i samarbejde med Falcks i samme forbindelse fratrådte underdirektør, frederiksbergborgeren Eigil Juel Wiboltt, et nyt konkurrerende redningskorps. De gav virksomheden navnet Zone-Redningskorpset, eller i daglig tale Zonen. I 1962 købte Falck aktierne i Zonen, og frem til 1977 bar virksomheden navnet Falck-Zonen.[18]

I løbet af 1930'erne lykkedes det for de tre ejere og direktører – trods store interne rivaliseringer og evig mangel på likviditet – at skabe et landsdækkende, navnlig i forhold til Falck priskonkurrerende redningskorps med hovedstationer i Eskilstrup, på Frederiksberg, i

Odense og Aarhus samt en række større eller mindre provinsstationer, ofte i privat eje knyttet til Zonen på samme måde som Sophus Falck havde organiseret Zone-Brand-Vagterne.[19]

Da Wiboltt efter bruddet med Falck i 1930 skulle etablere den nye virksomhed på Frederiksberg, skete det således udelukkende ved hjælp af underleverandører. Frederiksberg-afdelingen blev drevet fra Wiboltts privatadresse på Madvigs Allé 15. Til at varetage ambulance- og sygekørsel indgik Wiboltt aftale med Københavns Sygetransport ved Hans Aage Lindell, der havde station på H.C. Ørsteds Vej 54, og til udførelse af redningsarbejde og vejhjælp havde Wiboltt aftale med Frederik Adrianus Wigh, der havde to kranvogne på Mariendalsvej 24.[20]

Det er centralt for forståelsen af den virksomhed, der hermed var ved at blive opbygget, at der på dette tidspunkt ikke fandtes nogen regulering eller for den sags skyld offentlig koordinering af ambulancekørsel (hastende kørsel), sygetransport og redningsarbejde. Disse hverv var – i modsætning til brandslukning – fuldstændig frie og åbne for enhver.[21]

Så sent som i 1985 fremgik således som den eneste regulering af ambulancekørsel og sygetransport en bestemmelse i sygehusloven om, at transporten skulle foregå "med det efter forholdene billigste forsvarlige befordringsmiddel".[22]

Redningsarbejde i form af udrykning til f.eks. frigørelse, sammenstyrtninger og drukneulykker etc., hørte desuden som udgangspunkt ikke under brandvæsenernes ansvarsområde. Det fremgår meget klart af en betænkning fra 1952, at "Brandvæsenernes opgave består i brandbekæmpelse." Selvom det af § 1 i et tilhørende lovforslag fremgår, at "Det påhviler enhver kommune (…) at opretholde et tidssvarende brandvæsen, som (…) er i stand til at yde et forsvarligt rednings- og slukningsarbejde", skulle redning således forstås snævert som redningsarbejde i forbindelse med brandslukning, vel sagtes først og fremmest redning af mennesker.[23]

Etableringen på Frederiksberg skete således uden at man i forvejen havde en eneste aftale om udførelse af opgaver, og da virksomheden i det hele hvilede på kommercielt grundlag, skulle det økonomiske underlag tilvejebringes ved salg af abonnementer til private, primært de såkaldte familieabonnementer, som sikrede private ret til ambulance- og sygetransport, udrykning til storm- og vandskade mv., vejhjælpsabonnementer samt regningsopgaver for private og offentlige kunder.[24]

Allerede i 1933 kunne Wiboltt indvie Frederiksbergs første egentlige redningsstation i ejendommen Harsdorffsvej 8.[25] Samme år opnåede han aftale med Frederiksberg Brandvæsen om at blive tilkaldt til brande på Frederiksberg med henblik på at kunne udføre redningsarbejde. Zonen modtog ikke nogen betaling af brandvæsenet herfor, men kunne som led i abonnementssalget udnytte den reklameværdi, der lå i at

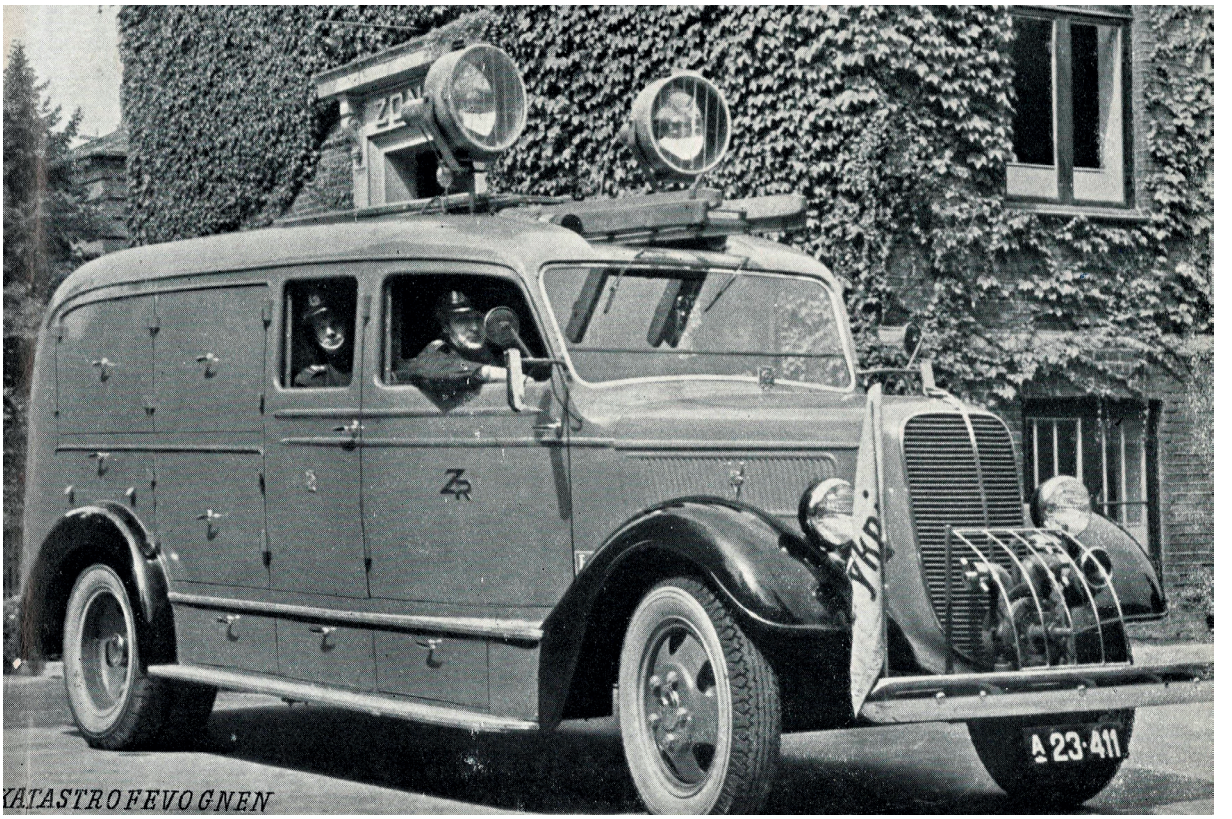

Redningsarbejde var – i modsætning til brandslukning – i vidt omfang overladt til det private initiativ. I 1938 anskaffede Zonen denne "katastrofevogn" med alskens redningsudstyr. Det økonomiske grundlag skulle tilvejebringes via abonnementer og salg af redningsydelser til private og offentlige kunder. Anders Georg og Knud Rye: Redningskorpsene Arbejder Til lands, Til Vands Og i Luften. Frederik E. Pedersens Forlag, 1939.

sende en udrykningsvogn gennem byen. Hertil kom muligheden for, at den ydede hjælp senere kunne faktureres til den brandlidtes forsikringsselskab ud fra princippet om negotiorum gestio.[26]

Zonen overtager sygekørslen for Frederiksberg Hospital

I begyndelsen af 1938 erhvervede Zonen en stor ældre herskabsvilla på Platanvej 19. Her blev der indrettet kontorer, mens der bag ejendommen blev opført garageanlæg med otte porte samt vagtstue og mandskabsrum mv. Under garagerne blev der bygget sprængsikkert beskyttelsesrum med plads til 25 personer. Fra efteråret 1938 var stationen på Platanvej Zonens hovedstation, ikke alene for Frederiksberg, men i kraft af Wiboltts ansvarsområder for hele hovedstaden og med den resten af Sjælland samt Bornholm. Fra Platanvej 19 udgik desuden fra 1939 organiseringen af Zonens ambulanceflyvetjeneste.[27] På Frederiksberg stod Frederiksberg Brandvæsen for brandslukning og fra 1922 tillige for ambulancekørslen og sygetransporten – i hvert fald den del, der skulle udføres for Frederiksberg Hospital.[28] Det gjaldt

dog ikke den kørsel, som blev rekvireret ved direkte henvendelse til Zonen, fx fra abonnenter, hvilket opkaldet fra fabrikant Giulio Nardi om at rykke ud til Emanuel Olsens Vej er et meget godt eksempel på. Ifølge et notat fra december 1940 brugte Frederiksberg Brandvæsen både Falck og Zonen som underleverandører til sygetransport for Frederiksberg Hospital. For Falcks vedkommende gjaldt det navnlig den såkaldte "Epidemikørsel" med smittefarlige patienter. Notatets udarbejdelse skyldtes, at der fra hospitalets side var udvist interesse for at lade Zonen overtage sygekørslen fra brandvæsenet. Ved et møde den 18. december 1940 mellem ekspeditionssekretær Aage Jens Peter Gjøttrup og en overvagtmester fra Frederiksberg Hospital og overassistent Stig Frisholt fra Zonen, havde overvagtmesteren ladet falde en bemærkning om, at hospitalet ikke var tilfreds med brandvæsenets sygevognsbetjening, bl.a. pga. "Tobaksrygning paa Vognene og navnlig at Brandmændene var alt for længe om hver Tur.[29] Mødet blev fulgt op af tilbudsskrivelser og yderligere brevveksling som førte til, at Zonen med virkning fra den 14. april 1942 fik til opgave at varetage hospitalets sygetransport, en kørsel som Falck varetog helt frem til 2000.[30]

I de 32 år Zonen nåede at virke på Frederiksberg, var denne aftale helt sikkert den største og sikkert også én blandt et fåtal. Vi har i hvert fald i vores arkiv ikke andre faste aftaler om kørsel. Stort set al anden aktivitet må have været baseret på enten abonnement eller regning. Desværre findes der ikke tal hverken for antallet af abonnenter eller for foretagne udrykninger, der kan belyse disse spørgsmål nærmere.

"Giftgas over Byen"

På baggrund af den stigende uro i Europa i løbet af 1930'erne, blev der både fra privat og offentlig side taget initiativer, der skulle beskytte befolkningen mod følgerne af det nye krigsvåben, nedkastning af bomber fra fly. Et af de tidlige tiltag fandt sted i 1933, da Nyt Nordisk Forlag udgav journalisten Jens Ervøs bog "Giftgas over Byen: Civilbefolkningens Beskyttelse under den næste Krig: Sagkyndige Udtalelser om et Samfundsspørgsmaal, som ethvert Menneske uden Hensyn til partipolitiske Anskuelser i egen Interesse bør sætte sig grundigt ind i".[32]

På foranledning af internationalt Røde Kors nedsatte regeringen under Indenrigsministeren samme år en kommission, der skulle undersøge mulighederne for beskyttelse af befolkningen mod følgerne af angreb med kemiske krigsmidler, brandbomber m.v. Kommissionen, der i daglig tale fik navnet "Gaskommissionen", afgav betænkning i april 1935.[33]

Under Gaskommissionen var også et Brandværnsudvalg, der fik til formål at skaffe oplysninger om brandvæsenets opgaver under kata-

Zonens hovedstation på Platanvej 19 blev taget i brug i 1938. Villaen var indrettet til administration, og bagved var der opført garageanlæg med underjordisk beskyttelsesrum. Billedet er fra besættelsestiden. Først i 1981 fraflyttede Falck ejendommen. Foto: Orla Mogensen. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

strofer. Foruden en række kommunale brandchefer og brandinspektører, fik såvel Falcks direktør William Falck som Wiboltt sæde i udvalget. I betænkningens kapitel om "Brandvæsenets Tjeneste", som må antages at være blevet til på baggrund af Brandværnsudvalgets arbejde, blev det vurderet, at faren for brandskade i byerne måtte anses for aftagende, dels pga. byggeforskrifter, dels pga. brandvæsenets motorisering.[34]

Det blev også til et lille hip til de private redningskorps: "I Forhold til andre Lande maa denne Udvikling siges at være vidt fremskreden herhjemme under Samvirken mellem det kommunale Brandvæsens Initiativ, der ofte har haft en Spore i den indbyrdes Kappelyst, og på den anden Side Redningskorpsenes private Foretagsomhed og endelig de interesserede Forsikringsselskabers Støtte til begge Sider."[35] Medlemskabet af Kommissionens Brandværnsudvalg kombineret med den tilsyneladende stigende bekymring for en ny krig og dens konsekvenser for civilbefolkningen, var sandsynligvis med til at inspirere Wiboltt til at tage forskellige initiativer, der kunne promovere Zonen i hovedstaden.

I juni 1934 blev den 4. Internationale Redningskongres afholdt på Christiansborg, efter at tilsvarende kongresser tidligere havde været afholdt i 1908 i Frankfurt, i 1913 i Wien og i 1926 i Amsterdam.[36] Den sidste redningskongres inden krigen blev afholdt i Zürich i 1939.[37] Kongressen i København var stort anlagt med kong Christian X som protektor og havde 502 deltagere fra 34 lande. Pro-

Zone-Redningskorpsets gas- og sprængstyksikre Kælder under Hovedstationen i København.

I Tilfælde af Beredskabstilstand flyttes Alarmtelefonen og Højttalermikrofonen til Gaskælderen, hvor der ogsaa findes Telefoner med direkte underjordiske Ledninger til Brandvæsen og tekniske Værker.

Øverst ses Vagten ved Alarmbordet i Gaskælderen.

Til højre pumpes frisk Luft ned i Kælderen, idet Gasarterne filtreres fra i det saakaldte „Rumfilter", der kan arbejde med Elektricitet eller ved Haandkraft.

Nederst til højre ses forskelligt Værktøj i Gaskælderen, der benyttes, f. Eks. naar Udgangene — der findes ogsaa Reserveudgang — er spærret udefra af Nedstyrtninger. Skiltet „Udgang" er ligesom de øvrige Skilte i Kælderen „selvlysende" — en egen Slags Skilte, der „indsuger" Lys og — i Tilfælde af f. Eks. Kortslutning af saavel det normale Lys som Reservebelysningen — i længere Tid er læselige i Mørke.

Nederst til venstre underviser Zonen et Hold Skolepiger i „Kunstigt Aandedræt" efter Holger Nielsens Metode, som Korpset var blandt de første til at indføre, og som man har gjort et stort Arbejde for at udbrede Kendskab til saavel ved Demonstrationer som ved Uddeling af Brochurer.

Zonens beskyttelsesrum under garagerne på Platanvej 19. Anders Georg og Knud Rye: Redningskorpsene Arbejder Til Lands, Til Vands Og i Luften. Frederik E. Pedersens Forlag, 1939.

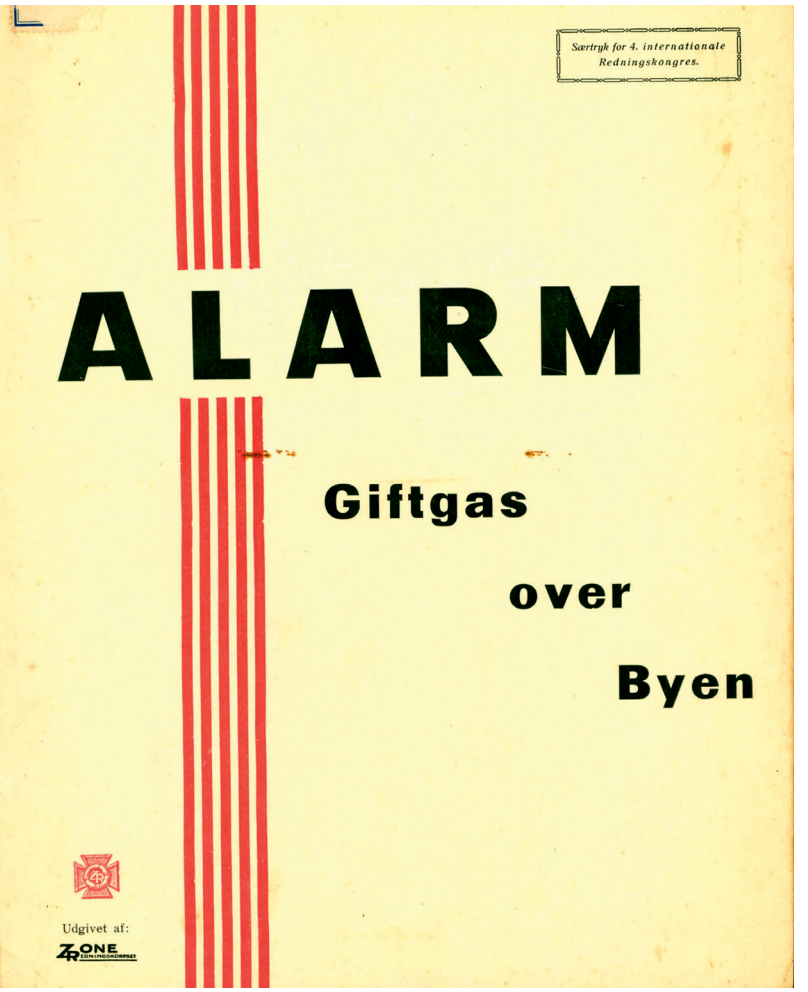

Under den 4. Internationale Redningskongres på Christiansborg i juni 1934 udgav Zonen denne oplysningspjece om tidens frygtede nye krigsførelse: Nedkastning af giftgasbomber fra luften. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

grammet strakte sig over en hel uge og omfattede foruden 144 foredrag et antal demonstrationer af Falcks Redningskorps, Røde Kors, Københavns og Frederiksbergs brandvæsener, Orlogsværftet m.fl.[38] Et højdepunkt på en af kongressens første dage var Falcks og Røde Kors' demonstration af brandslukning og redning ved et simuleret flystyrt på Christiansborgs ridebane.[39]

Vandrehallen på Christiansborg var omdannet til udstillinger og demonstrationer af masker og apparater til beskyttelse og helbredelse mod giftgasser. "For nogle Dage er Kongeriget Danmarks Grundlov i Sølvskrinet paa Christiansborg kommet i mindre hyggeligt Selskab" og "Giftgasværn mod Danmarks Grundlov!", lød nogle af avisoverskrifterne.[40] Mens Falck således kunne sole sig i maksimal promovering og med et stort antal deltagere i kongressen fra selskabets ejer- og ledelseskreds, var det unge og nye Zonen helt fraværende både i det trykte program

og i demonstrationerne. Fra Zonen deltog kun Wiboltt og hans københavnske stationsleder Erik Tage Fabricius Rasmussen.[41]

Helt usynlig var Zonen dog ikke. Det var således lykkedes Wiboltt at få placeret en Zonen ambulance som den ene af to ambulancer på hver side af hovedindgangen til kongressen.[42] Wiboltt må desuden have haft en stand i Vandrehallen med udstilling af tidens nye sort, gasbeskyttelsesmateriel, hvor kongresdeltagerne også kunne få udleveret en lille tryksag, "4. Internationale Redningskongres Paa Tur i Nordsjælland hilses af Zone-Redningskorpset", med kort, seværdigheder og angivelse af Zonens stationer i Hillerød, Birkerød, Helsingør, Helsinge og Frederikssund, som kunne besøges på en rundtur.[43]

I forbindelse med kongressen udgav Wiboltt tillige en pjece "Alarm Giftgas over Byen" med uddrag af Jens Ervøs bog. Om Zonens engagement i sagen oplyser pjecen: "Zone-Redningskorpset, hvis Opgave det jo er at bidrage til at værne Landets Befolkning mod Følgerne af Brande og Ulykker, har i Tilslutning til de Bestræbelser, der saaledes er sat ind fra Regeringen, Gaskommissionen, Luftværnsforeningen og fra anden interesseret Side, villet yde sit Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet om Befolkningens beskyttelse mod Krigsgassen og Brandbomberne."[44]

Efter kongressen blev udstillingen fra Vandrehallen opsat på Zonen stationen på Harsdorffsvej, hvor den blev suppleret med en 1:1 model af en nedstyrtningssikker gasbeskyttelseskælder.[45]

Pjecen fra redningskongressen blev til denne lejlighed forsynet med et reklameomslag for abonnementstegning, hvor publikum blev opfordret til at støtte Zonens arbejde med gasbeskyttelse gennem tegning af abonnement.[46]

Da udstillingen blev åbnet for pressen, var der foruden foredrag af Wiboltt om gaskrigens virkninger, demonstration af gasbeskyttelses- og redningsmateriel. En avis indledte sin omtale af udstillingen således: "Zone-Redningskorpset, der som Regel har et aabent Øje for det aktuelle, har i disse Dage arrangeret en yderst interessant Udstilling af Redningsmateriel og Forebyggelse mod Gaskrigens Ulykker."[47] Bemærkningen om "det åbne øje for det aktuelle" viser, hvordan det var lykkedes Wiboltt efter kun små fire år i hovedstaden at gøre virksomheden kendt. Hvad avisen konkret henviste til er ikke til at vide. Måske journalisten tænkte på den såkaldte "lassokrave" som Wiboltt fik fremstillet i samarbejde med opfinderen Jacob Christian Hansen Ellehammer i foråret 1933, da hele København var opskræmt af nogle "lasso-røvere", som fangede deres ofre med lasso. Lassokraven gav betydelig og landsdækkende medieomtale.[48] Også Social-Demokraten, der generelt synes at have været Zonen venligt stemt, gav udstillingen med tilhørende demonstrationer særdeles

Zonens giftgas beskyttelseskælder opsat på Zonen-stationen på Harsdorffsvej 8 i juni 1934. Den socialdemokratiske presse opfordrede partiets ungdomsorganisationer til at besøge udstillingen, "hvor der var meget at se og lære." Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

flot omtale. Artiklen blev fulgt op af en opfordring til partiets ungdomsorganisationer om at besøge udstillingen, hvor der var "meget at se og lære".[49]

Henover sommeren 1934 fortsatte Wiboltt agitationen om gasbeskyttelse. Den 17. august 1934 åbnede en stor og meget velbesøgt luftfartsudstilling i Forum, hvor hæren stod for at vise en gassikret skyttegrav. Zonen opførte med hjælp fra kaptajnløjtnant Ernst Christian Hartvig Viffert fra Ingeniørtropperne en gassikret villakælder i fuld størrelse.[50] Under udstillingen var der demonstration af redning af ofre for giftgas af Zone-folk i gasbeskyttelsesdragter.[51]

Øverst: Under en stor og meget velbesøgt luftfartsudstilling i Forum i 1934 opsatte Zonen med hjælp fra kaptajnløjtnant Ernst Christian Hartvig Viffert fra Ingeniørtropperne en gassikret villakælder i fuld størrelse. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Nederst: Zonens direktør Wiboltt (t.h.) viser den svensk kronprins Gustav Adolf (billedet), Zonens gasbeskyttelseskælder under kronprinsens besøg på luftfartsudstillingen i Forum den 22. august 1934. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Kaptajnløjtnant Ernst Christian Hartvig Viffert og opfinderen Jacob Christian Hansen Ellehammer fotograferet på luftfartsudstillingen i Forum i august 1934. Viffert havde bistået Zonen med at opbygge gasbeskyttelseskælderen, og Ellehammer var formand for en nordisk komité, der under udstillingen skulle afgøre, hvem der skulle have æren af at modtage en "Nordisk Flyverpokal". Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Igen i 1936 var der luftværnsdemonstration på Kastrup-Fortet med taler om luftangreb og affyring af kanonslag, hvorefter Zonens mandskab rykkede ud i gummidragter for at vaske ofrene for angrebet fri for sennepsgas i et opstillet skylleanlæg.[52]

Zonens samarbejde med Dansk Ungdomskorps

På Platanvej havde Wiboltt i 1938 ansat Ejler Andreas Schou som overinspektør. At være overinspektør indebar, at man havde abonnementstegningen i et vist geografisk område i en slags kommission, og under sig for egen regning et antal inspektører til at tegne abonnementer.[53]

Schou var ikke nogen ukontroversiel person. Han var født i Skive i 1899 som søn af en købmand.[54] I april 1934 meldte han sig ind i DNSAP. I følge indmeldelseskortet havde han tidligere været medlem af Det konservative Folkeparti, Dansk Samling og Nyt Sind. Nyt Sind var en højreekstremistisk bevægelse fra 1934 med kort levetid, hvis initiativtager senere var med til at stifte Bondepartiet.[55] Schou forblev ikke DNSAP-medlem og er ikke opført i Bovrup-kartoteket.[56] I 1937 var han tilbage i Dansk Samling som københavnsk lokalformand.[57] I 1938 optræder Schou i aviserne med annoncer, der tilbyder en "Levevej" som eneforhandler for en epokegørende nyhed med store fortjenstmuligheder, hvis man kan investere i et varelager på 500-700 kr. Den epokegørende nyhed kan ikke have slået an, for samme år kom Schou som nævnt til Zonen.[58] I 1941 står Schou som repræsenterende landsledelsen for Nationalt Samvirke Fagstat-Bevægelsen under en retssag anlagt af Københavns Boldklub for leje af KB-Hallen, hvor det

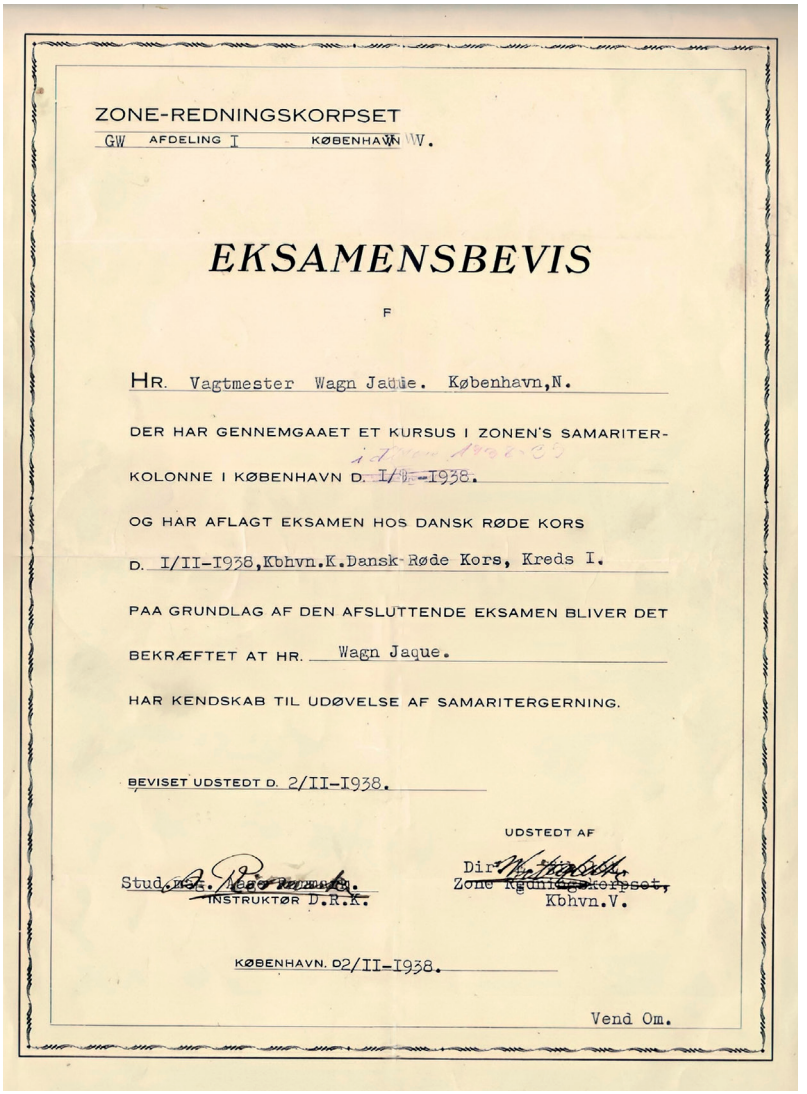

ZONE-REDNINGSKORPSET

GW AFDELING I KØBENHAVN V.

EKSAMENSBEVIS

F

HR. Vagtmester Wagn Jaque. København,N.

DER HAR GENNEMGAAET ET KURSUS I ZONEN'S SAMARITER-

KOLONNE I KØBENHAVN D. I/II-1938.

OG HAR AFLAGT EKSAMEN HOS DANSK RØDE KORS

D. I/II-1938,Kbhvn.K.Dansk Røde Kors, Kreds I.

PAA GRUNDLAG AF DEN AFSLUTTENDE EKSAMEN BLIVER DET

BEKRÆFTET AT HR. Wagn Jaque.

HAR KENDSKAB TIL UDØVELSE AF SAMARITERGERNING.

BEVISET UDSTEDT D. 2/II-1938.

UDSTEDT AF

Stud. med. [illegible]. INSTRUKTØR D.R.K.

Dir. [illegible] Zone Redningskorpset, Kbhvn.V.

KØBENHAVN. D2/II-1938.

Vend Om.

I 1930'erne, inden der for alvor kom gang i den offentlige luftværnsbeskyttelse, arbejdede Zonens direktør Wiboltt på at oprette forskellige hjælpekolonner, der skulle fungere under betegnelsen "Dansk Folke Hjælp". Initiativet blev ikke til noget, men blev taget frem af mølposen, da besættelsesmagten i september 1944 opløste det danske politi. Eksamensbevis fra 1938. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

havde været meningen, at partiets stifter, det tidligere højtrangerede konservative partimedlem Victor Pürschel skulle tale.[59]

I 1948 skrev Nationaltidende om det nazistiske Dansk Ungdomskorps på Frederiksberg under besættelsen, at den tidligere tropsfører Børge Nielsen igen var begyndt at hverve medlemmer. Ifølge en pjece beskrevet i avisen, rasede korpset mod verdenspesten i form af kommunismen og proklamerede en ungdomsbevægelse, der skulle marchere over ruinerne af det politiske system.[60] I Efterlysningsliste til brug for Feltpolitidetachementet står om Dansk Ungdomskorps: "Dansk Ungdomskorps", Kontor og Samlingslokale i en Villa paa St. Knudsvej, Frederiksberg. Ungdomskorps af militæ-

risk Tilsnit og i nazistisk Aand. Bestaar af 2 Divisioner: 1. Division i København, 2. Division i Aarhus. Korpsfører Børge Nielsen, C.F. Richsvej, København. (…) Korpset arbejdede paa et vist Tidspunkt sammen med Svæveflyveklubber, bl.a. Køge Svæveflyveklub, men Samarbejdet ophørte, da det for Svæveflyveklubberne blev aabenbart, at Dansk Ungdomskorps var et nazistisk Korps. Uenigheden resulterede i, at førnævnte Børge Nielsen, sammen med andre Medlemmer, bl.a. Niels Hilding Valdemar Lilia stjal et af Køge Flyveklubs Planer."[61]

I juni 1941 var Dansk Ungdomskorps på hverveturné i Køge. Korpsfører Børge Nielsen fortalte, at de tre ringe i korpsets logo stod for Kammeratskab, Troskab og Lydighed. Propagandachef Knud Kristensen talte om korpsets afdelinger, svæveflyversektionen, terrænsporten, lejrsporten, uddannelsen af unge piger til lotter med feltkøkkentjeneste, barnepleje og madlavning. Efter endnu en taler, fik Schou fra Zonen ordet og fortalte om den uddannelse indenfor beredskab, korpsets medlemmer modtog hos Zonen.[62]

Ved en januar-fest i Køge-afdelingen lige efter nytår 1942, synes Schous rolle at have været andet og mere end blot at repræsentere Zonen. Her talte han om "dansk ungdom i dag og betydningen af den danske samling".[63]

I begyndelsen af 1942 bragte bladet FLYV nogle omtaler af Dansk Ungdomskorps' Køge-afdelings arbejde med at bygge en svæveflyver. Det fremgår her bl.a., at sektionskontoret havde fået ny adresse "Thorvaldsensvej 13. Telefon Eva 5713."[64] Telefon Eva 5713 tilhørte hotelportier Henning Freddy Birger Walthing, medlem af DNSAP fra september 1937.[65]

I juli 1942 oplyste Østsjællands Folkeblad, at den svæveflyver, som var forsvundet fra den nu opløste Køge-afdeling af Dansk Ungdomskorps, var fundet hos Dansk Ungdomskorps i København, der gjorde krav på den.[66] Herefter synes organisationen at have mistet sit fodfæste, i hvert fald i forhold til at få positiv medieomtale. Schous forbindelse til Dansk Ungdomskorps skal ikke forfølges yderligere her, men den viser, hvorledes han blandede sit virke i Zonen sammen med sine tvivlsomme forbindelser.

Luftværnsberedskabet på Frederiksberg[67]

I april 1938 vedtog Folketinget en ny luftværnslov, og i forlængelse heraf oprettedes Statens Civile Luftværn under Indenrigsministeriet, forløberen for den nuværende Beredskabsstyrelse. Styrelsens hovedopgave var at beskytte befolkningen mod følgerne af luftangreb.[68]

Leder af Frederiksberg Politis Luftværnsafdeling var overbetjent Niels Nielsen, der under sig havde fire andre overbetjente, en kontorfuldmægtig, fem betjente og tre CB-pligtige. En CB'er [Civil-Beskyt-

Medlemmer af det frederiksbergske Dansk Ungdomskorps opstillet på Frederiksberg Brandstation, formentlig i forbindelse med et kursus afholdt i samarbejde med Zonen. Til højre forrest Zonens overassistent Kjeld Julius Lyngby Sørensen. Yderst til venstre sandsynligvis korpsfører Børge Nielsen. Anslået datering 1941. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

telse] var en værnepligtig, der var indkaldt til at gøre tjeneste indenfor luftbeskyttelsen og rekrutteret blandt frinumre og kasserede.[69] I 1943 var der kommet 748 nye CB'ere til politikredsen, hvoraf 650 var frinumre og 98 var kasserede værnepligtige. 524 af dem havde gennemført grundskoleuddannelsen på syv hele dage over 14 dage.[70]

Den samlede CB-styrke bestod af 3.328 mand. Indenfor de forskellige tjenestegrene var 675 (92) værnepligtige udtaget til polititjeneste, 412 (23) til brandtjeneste, 185 (0) til sanitetstjeneste, 508 (3) til tekniske tjeneste, 58 (2) til Børnehospitalet, 383 (0) til Frederiksberg Hospital og 109 (0) til Diakonissestiftelsen.[71] Resten var udtaget til private formål eller ikke udtaget til en bestemt tjenestegren.

Frederiksberg havde 9.664 husvagter, heraf 5.521 i beboelsesejendomme og 910 i virksomheder. 3.080 personer var tilknyttet fabriksluftværnene og resten var ledere.[72] 4.557 beboelsesejendomme havde pligt til at indrette beskyttelsesrum (tilflugtsrum), og derudover var der indrettet 3.989 private beskyttelsesrum. De offentlige beskyttelsesrum havde plads til 11.400 personer.

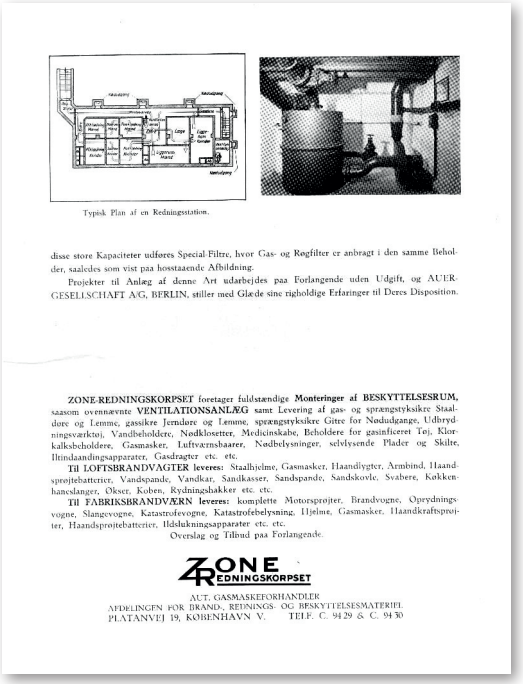

Typisk Plan af en Redningsstation.

disse store Kapaciteter udføres Special-Filtre, hvor Gas- og Røgfilter er anbragt i den samme Beholder, saaledes som vist paa hosstaaende Afbildning.

Projekter til Anlæg af denne Art udarbejdes paa Forlangende uden Udgift, og AUER-GESELLSCHAFT A/G, BERLIN, stiller med Glæde sine righoldige Erfaringer til Deres Disposition.

ZONE-REDNINGSKORPSET foretager fuldstændige **Monteringer af BESKYTTELSESRUM,** saasom ovennævnte **VENTILATIONSANLÆG** samt Levering af gas- og sprængstyksikre Staaldøre og Lemme, gassikre Jerndøre og Lemme, sprængstyksikre Gitre for Nødudgange, Udbrydningsværktøj, Vandbeholdere, Nødklosetter, Medicinskabe, Beholdere for gasinficeret Tøj, Klorkalksbeholdere, Gasmasker, Luftvarmsbaarer, Nødbelysninger, selvlysende Plader og Skilte, Iltindaandingsapparater, Gasdragter etc. etc.

Til LOFTSBRANDVAGTER leveres: Staalhjelme, Gasmasker, Haandlygter, Armbind, Haandsprøjtebatterier, Vandspande, Vandkar, Sandkasser, Sandspande, Sandskovle, Svabere, Køkkenhaveslanger, Økser, Koben, Rydningshakker etc. etc.

Til FABRIKSBRANDVÆRN leveres: komplette Motorsprøjter, Brandvogne, Oprydningsvogne, Slangevogne, Katastrofevogne, Katastrofebelysning, Hjelme, Gasmasker, Haandkraftsprøjter, Haandsprøjtebatterier, Ildslukningsapparater etc. etc.

Overslag og Tilbud paa Forlangende.

ZONE REDNINGSKORPSET

AUT. GASMASKEFORHANDLER
AFDELINGEN FOR BRAND-, REDNINGS- OG BESKYTTELSESMATERIEL
PLATANVEJ 19, KØBENHAVN V. TELF. C. 9429 & C. 9430

Gennem den tyske producent af gasmasker og udstyr til beskyttelsesrum, Auer Gesellschaft i Berlin, tilbød Zonen at levere færdige beskyttelsesrum. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

I 1943 var der 42 luftalarmer (flyvervarslinger) på Frederiksberg, langt hovedparten om natten. Varslingen foregik fra tolv sirener i kommunen. Ved luftalarm skulle der etableres luftværnsvagt med politi og brandvæsen på henholdsvis politistationen og brandstationen på Howitzvej, ligesom der skulle etableres beredskab på Skolen på La Cours Vej med politi, CB'ere og folk fra brandvæsen og teknisk tjeneste.

Allerede ved krigens begyndelse blev der mellem luftværnet og begge redningskorps truffet aftale om, at de stillede sig til disposition ved luftværnsmæssige skader, også selvom de var kontraktligt forpligtede til anden side. For Zonen på Frederiksberg betød aftalen, at man ved luftalarm var underlagt luftværnet, og således eksempelvis ikke måtte rykke ud til en nødstedt abonnent.[73] Ved luftalarm mødte en CB'er på stationen og betjente en særlig telefon installeret i beskyttelsesrummet under garagerne, som stod i forbindelse med luftværnets kommandocentral. Under luftværnstilstand måtte der kun foretages udrykninger godkendt herfra.[74]

Ved højeste beredskab skulle følgende vagter og understationer bemandes: Skolen på Duevej (Politi og brandvæsen), Skolen på Niels Ebbesens Vej (Politi, brandvæsen og sanitetstjeneste), Sanitetsstationen på Lindevangskolen, Teknisk Tjeneste på Frederiksberg Gymnasium, Hollændervej 5, afvaskningsstationer i Frederiksberg Svømmehal på Helgesvej og Frederiksberg Hospital, Skolen på Sønderjyllands Allé (brandvæsen), Zonen, Frederiksberg Hospital, Diakonissestiftelsen og Børnehospitalet på Fuglebakken (hospitalstjenesten). Desuden skulle et større antal observationsposter bemandes.

Det er efterhånden en kendt sag, at da det virkelig gjaldt ved fejlbombardementet af Den franske Skole på Frederiksberg Allé med tilliggende ejendomme den 21. marts 1945, fungerede det etablerede system ikke.[75] Zonen blev således tilkaldt af de to skolepiger, søstrene Ella og Ruth Starberg, der grædende og blødende løb ned til stationen for at hente hjælp. Trods manglende ordre fra luftværnet besluttede redningsfører Frode Olsen sig for at rykke ud, og da de første Zonen-folk ankom til skolen, var Frederiksberg Brandvæsen ikke mødt.[76]

"Husvagterne – Beskyttelsestjenestens Fortropper"[77]

1938-loven indeholdt bl.a. bestemmelser om, at kommunerne kunne udstede påbud til private grundejere om at oprette husvagter. Et år senere var Luftværnet klar med nærmere regler for husvagter. Som udgangspunkt var ejendomme, der indeholdt beboelse for mere end

fire familier eller anvendtes til erhverv eller offentligt formål, omfattet af ordningen. I sådanne ejendomme skulle grundejeren sørge for oprettelse af en husvagt på mindst to personer. Hvervet var borgerligt ombud, og husvagterne skulle beskikkes ved tilmelding hos politiet. Husvagtens opgaver var at udføre brandslukning, evakuering, samt ordens-, sanitets- og teknisk tjeneste. Til husvagtens udstyr hørte bl.a. to hl. sand, to hl. vand, en mindre svaber, et brækjern, en gasmaske, en økse, en skovl, en elektrisk lygte og et armbind. Lige inden besættelsen blev det bestemt, at udstyret skulle betales af grundejeren, og i juli 1940 blev der indført pligt for grundejeren til at anskaffe gasmasker til husvagterne. Desuden skulle husvagterne gennemgå et kursus på fire timer.[78]

Den lokale politimester var indtil den 19. september 1944 øverste luftværnschef og som sådan ansvarlig for, at kommunen, grundejerne og alle dem, der pga. værnepligt eller borgerligt ombud var en del af luftværnet, overholdt deres pligter. Efter den 19. september overgik opgaven til borgmestrene.[79]

På Frederiksberg dannedes den 17. august 1940 foreningen "Sammenslutningen af Husvagter paa Frederiksberg" med kaldenavn Frederiksberg Husvagt-Forening med det formål at samle alle frederiksbergske husvagter til varetagelse af fælles interesser overfor myndighederne. Af foreningens love fremgår, at "Politiske Debatter er absolut udelukket ved noget Møde". Kun husvagter, såvel mænd som kvinder, beskikket af Frederiksberg Politi, kunne optages som medlem.[80]

Fire procent af de københavnske husvagter var kvinder.[81] I 1943 skrev aviserne om en sag på Frederiksberg, hvor husvagten i ejendommen Gammel Kongevej 127, Anni Delfer, blev dømt for pligtforsømmelse, fordi hun ikke havde varetaget sine pligter under et antal luftalarmer. "Skønt der var Mænd nok i Ejendommen, blev to Kvinder udpeget til Husvagter", skrev Social-Demokraten. Under sagen forklarede den tiltaltes advokat, at udpegningen af Anni Delfer til husvagt var en hævnaktion fra udlejerens, kaptajn Erik Germundsson, side, fordi hun havde vundet en sag ved boligretten mod ham. Anni Delfer ville sådan set gerne være husvagt, men hun var angst og nervøs for de krav, der blev stillet til hende, og hun turde ikke have med brandbomber at gøre. Ifølge en fremlagt lægeerklæring var hun meget modtagelig for forkølelse og tålte derfor heller ikke de strabadser, der var forbundet med husvagtsarbejdet. Anklagemyndigheden havde påstået hæftestraf, men under hensyn til de fremkomne oplysninger, slap Anni Delfer med en bøde på 300 kr.[82]

Et af husvagtsforeningens først opståede problemer synes at være mangel på kursuslokaler. I oktober 1941 rettede foreningens formand, bogtrykker Seir Marius Gutenberg Olsen, henvendelse til Frederiksbergs politimester, Johan Georg Andreas Parker, og klagede over, at

det havde været umuligt både ved henvendelse til kommunens skolevæsen og brandvæsen at få stillet lokaler til rådighed. "hvilket vi synes er meget nedslaaende, og vi føler, at den kolde Skulder der vises os, er yderst beklagelig, eftersom det i København gaar udmærket. (…) Hvis vi, den nat der var Brug for os, vilde vise samme kolde Skulder, var Befolkningen paa Frederiksberg virkelig til at beklage." Parker sendte brevet videre til kommunen. Af en påtegning på brevet fremgår bl.a. "Kursuslærer Eiler Schou fra 'Zonen'?". Det skal jeg vende tilbage til lige om lidt. Sagen blev løst ved, at aulaen på Lindevangskolen blev stillet til rådighed. Igen i 1942 blev der imidlertid behov for at blande Parker ind i lokalesagen, da kommunen ville have betaling for rengøring og opsætning af stole, hvilket Gutenberg vægrede sig ved. Det blev løst på den måde, at Parker påtog sig at betale for stolene. Bemærkelsesværdigt anførte overbetjent J. Arvad Olsen fra Frederiksberg Politis Luftværnskontor "Denne ordning ønsker P.M. dog ikke refereret" i sit notat.[83]

I en anden sag lykkedes det ikke for Gutenberg Olsen at få den hjælp af Parker, han havde håbet på. I marts 1942 må han have rettet henvendelse til Arvad Olsen om "Foreningen ved Luftværnskontorets. Foranstaltning kan faa Adresser paa Husvagter eller i hvert fald paa Husvagtsledere på Frederiksberg." Af Arvad Olsens notits fremgår, at Parker havde afvist det ansøgte, idet "Politiet maa have Betænkelighed ved at udlevere Navne og Adresser. Dels fordi Politiet maa holde paa Tavshedspligten, og dels fordi man kan gaa ud fra, at en meget stor Del af Husvagterne, naar de ikke har meldt sig som Medlem af Foreningen, ikke ønsker at deltage i denne eller dens Foretagender."[84]

Selvom foreningens formål var varetagelse af fælles interesser overfor myndighederne, beskæftigede den sig også med en anden fælles sag, nemlig varetagelse af fælles interesser overfor husejerne. I en artikel i foreningens blad Frederiksberg Husvagten, beklagede redaktionen sig over, at nogle husvagter "maatte gaa i Hæfte og vedtage Bøder for manglende Forstaaelse af deres borgerlige Ombud", hvorimod husejerne, der skulle sørge for nødbelysning og rids af tilflugtsrummene, ikke fik påtaler, selvom langt de fleste ejendomme på Frederiksberg manglede dette. Også udstyret til husvagten manglede i mange ejendomme.[85]

Uddannelsen af husvagter

Der var 150.000 husvagter i Danmark. Markedet for udrustning og uddannelse var således enormt, og selvom også Falck engagerede sig i opgaven, tyder presseomtalen på, at Zonen på Frederiksberg var lidt hurtigere ude med at skabe alliancer og komme i gang med arbejdet.[86] Inden det lovgivningsmæssige var på plads, var der nemlig på frivillig

OPLYSNINGSTAVLE

vedrørende

REDNINGSHJÆLP &
EJENDOMSBESKYTTELSE

Lyngby Hovedgade 84A-B-C-D-E-F.

NÆRMESTE: Abon. Nr. 7461

TELEFON: Hj. af Toftebæksvej v/ Apoteket.

POSTHUS: Jernbanevej / Jernbanestationen.

APOTHEK: Hovedgaden 64.

BRANDALARM: Lyngby Hovedgade 67. Tlf. Lyngby 407.

POLITISTATION: Jernbanevej 7. Tlf. Lyngby 1282.

LÆGE: Kald Deres Huslæge. — Er denne ikke hjemme, forlang i Telefonen: **Lægevagten.** — Søn- og Helligdage hele Dagen og alle Hverdage mellem Kl. 20 og 6 Morgen — ellers henvend Dem til „ZONEN".

REDNINGSKORPS: Ved Uheld og Ulykker — kald: „ZONE-REDNINGSKORPSET"

I TVIVLSTILFÆLDE: Hvor Inspektøren eller Viceværten ikke træffes — spørg:

Husbrandvagtleder: VICEVÆRTEN;

ZONE REDNINGSKORPSET
PLATANVEJ 19 . C. 9429-9430

~~INSPEKTØREN~~:

VICEVÆRTEN: Olsen, Lyngby Hovedgade 84.E.St.th. Tlf. 594.

Delvist udfyldt oplysningstavle opsat i en ejendom i Lyngby på initiativ af Zonen. Omtrentlig datering 1940. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

basis blevet oprettet husvagtsordninger i regi af Dansk Luftværnsforening, og i hovedstaden lod hovedbestyrelsen for Husvagtforeningen i København gennem Berlingske Tidende meddele, at der var truffet aftale med Zonen om organisering af husvagter.[87]

Som chef for salgsarbejdet lå opgaven med at sælge kurser til husvagterne hos Schou. Til at stå for det udadvendte arbejde med afvikling af kurser havde Zonen en meget udfarende og aktiv medarbejder i form af assistent [redder] Kjeld Julius Lyngby Sørensen. I hans efterladte scrapbøger findes adskillige billeder og udklip fra uddannelsen af husvagter både i hovedstaden og i provinsen.[88]

I november 1940 omtalte den nazistiske avis Fædrelandet, at husvagterne ikke havde nogen idé om, hvordan de skulle bruge deres

gasmasker, og at skolernes fest- og gymnastiksale nu ville blive stillet til rådighed. "I de københavnske Skole-Paladser er der jo Plads nok", mente Fædrelandets journalist at vide. Til samme artikel forklarede Lyngby Sørensen, at gasmasken ikke beskyttede mod bygas og kulilte, men kun mod de særlige krigsgasser.[89]

I marts 1941 blev det oplyst, at der på initiativ af Vesterbro Husvagtsforening var indgået aftale mellem Zonen og samtlige husvagtsforeninger i København og på Frederiksberg om, at hver forening ville modtage tre gange to timers foredrag og undervisning.[90]

Også i provinsen rykkede Zonen på Frederiksberg ud og bistod med uddannelsen af husvagter. I midten af oktober 1940 var 400 mennesker mødt frem i Nykøbing Falster, og den fyldige omtale gør det muligt at dokumentere de gode råd, fra "Redningskorpsets særlige Sagkyndige på Gasmaskeomraadet, assistent Lyngby Sørensen": Husvagtsgerningen skal betragtes ikke som en pligt, men som en æressag. / Selvom man har politimyndighed, så gå forhandlingens vej / Få husejeren til at indrette tilflugtsrummet så komfortabelt, at det ikke bliver en lidelse at sidde der i vinterens kulde / Ved luftalarm skal husvagten kalde på alle beboere, derfor er det en simpel pligt i det mindste at svare / Søg i beskyttelsesrum selvom De ikke har pligt til det / Søg samarbejde med husvagten i genbohuset, han kan nemlig bedre se, om der falder brandbomber i Deres ejendom / Gå hånd i hånd med samaritterne, så De ikke uforvarende piner de kvæstede."[91] Senere i oktober 1940 var Lyngby Sørensen i Roskilde i samme ærinde. "Vi har følt det som vor Pligt (…) at sørge for, at Husvagterne faar udleveret Masker", udtalte han til Roskilde Tidende. Zonen havde oprettet fire udleveringssteder. Kun husvagter kunne købe en maske til den af staten fastsatte pris på 21,60 kr., og husvagtbeskikkelsen skulle forevises og stempledes ved køb. Senere på måneden var Lyngby Sørensen på Højskolehjemmet for at tilpasse maskerne og instruere i brugen af dem. Mange husvagter og husværter var mødt frem, og om aftenen var der filmforevisning både om gasmasker og om Zonens virksomhed til lands, til vands og i luften. Også her var der stort besøg.[92] Tilsvarende arrangementer blev afholdt i Vordingborg, Ringsted, Næstved, Hillerød og Frederikssund. Frederiksborg Amts Tidende beskrev "Zonens Redningsfilm" som "særdeles interessant". Også i Holbæk fik arrangementet rosende ord med på vejen. Selve demonstrationen var "Interessant", og filmen "belønnedes med Bifald". Alene i Holbæk var der udpeget 700 husvagter, og den første aften blev der solgt 100 masker.[93]

Først to år senere kom der egentlige regler for, hvad de fire lovpligtige undervisningstimer skulle bruges til. I det første nummer af "Frederiksberg Husvagten" fra februar 1943 var hovedhistorien et indlæg af kontorchef Børge Helmuth Aarøe fra Luftværnet, der skrev om de nye

Husvagter undervises og trænes i brugen af gasmaske. Forrest Zonens "gasmaske-instruktør" Kjeld Julius Lyngby Sørensen. Anslået datering: 1940-1941. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

regler for husvagternes organisation og uddannelse. De fire lektioner skulle bestå af både teori og praksis, omfattende bl.a. luftbeskyttelsesorganisationen, angrebs- og forsvarsmidler, kemiske kampstoffer, politiets og husvagtens planer og opgaver. Den praktiske del skulle omfatte demonstration i slukning af brandbomber og mindre brande, gennembrydning af murværk mv. Desuden var der nu krav om deltagelse i et decideret gasmaskekursus på fire timer.[94]

Der opstod nu det problem på Frederiksberg, at en række husvagter allerede havde deltaget i Zonens gasmaskekursus, uden at der var udstedt bevis for det. I København havde politiassistent N.P. Munk, der stod for politiets husvagtsregister, i samarbejde med Københavns Husvagtsforening både ført kontrol og udskrevet kursusbeviser underskrevet af begge parter. Frederiksberg Politi havde imidlertid ikke ført en sådan kontrol. Sagen blev løst ved, at Parker gav tilladelse til, at der kunne udstedes kursusbeviser til de husvagter, som under Frederiksberg Husvagt-Forening havde deltaget i et gasmaskekursus. Rent praktisk blev sagen ordnet på den måde, at kursuslederen, Schou, overfor Frederiksberg Politi skulle attestere, hvem der havde deltaget i kursus, hvorefter Frederiksberg Politi ville udstede kursusbeviser.[95]

I maj-nummeret 1944 af Frederiksberg-Husvagten havde redaktionen stillet forside med tilhørende spalteplads til rådighed for Schou, som under overskriften "Husvagten og Tiden" fik lov at udbrede sig om husvagtens særlige pligter. Schou forudså, at et angreb på hoved-

"Husvagten og Tiden" var overskriften på Zonens akkvisitionschef Ejler Andreas Schous artikel i maj-nummeret 1944 af Frederiksberg-Husvagten. Det kongelige Bibliotek.

Frederiksberg - Husvagten

Organ for Frederiksberg Husvagt-Forening

Nr. 5 | Maj 1944 | 2. Aargang

Husvagten og Tiden.

Hvad venter man sig af en Husvagt i Dag? Er det tilstrækkeligt, at man som rask og rørig og iøvrigt egnet gaar med til at lade sig tilmelde som Husvagt i den Ejendom, hvor man har sin Bopæl? Er det fyldestgørende, at den paagældende har overværet de Par Foredrag, Myndighederne beordrer een til, suppleret med nogen praktisk Uddannelse, specielt i Brugen af Gasmasken?

Kan man forvente, at Husvagten selv fortsætter sin Uddannelse, kan man i det hele taget forvente, at den udvalgte i en Ejendom opfatter sin Opgave som et Kald, der forpligter ham til selv at udvise et Initiativ med det for Øje, i en Katastrofesituation at kunne yde den mest effektive Indsats for at kunne redde og hjælpe Tilskadekomne, eller være i Stand til at slukke en Indbo i Starten, og derved beskytte Værdier for Værten og andre Husbeboere, mange Gange med Fare for sit eget Liv, og uden Garanti for at modtage nogen som helst Betaling for sin Indsats?

Ja, det viser sig altid her i Livet, naar der ved en eller anden Lejlighed fordres en Indsats, vil de fleste

Overinspektør *Ejler Schou*

Mennesker altid være mere eller mindre passive, man ser det ved Drukneulykker, ved Færdselsuheld o. lign., men som Regel er der altid en eller flere raske Personer tilstede, som tager Affære og klarer Sagerne.

... Medlemsmøde

Tirsdag den 16. Maj Kl. 19^{30}

Ungdomshjemmet, Orla Lehmannsvej 7

Programmet er følgende

Foredrag af Overinspektør *Ejler Schou*: **Aktuelle Husvagtproblemer.**

Film: **Fra Deligensen til Lyntoget.** — En Tone- og Talefilm, der viser D. S. B.s Udvikling gennem Tider.

Foredrag af Fuldmægtig *H. Hindahl.*

Tegnefilm.

Fælles Kaffebord — Billetter hertil fås hos Bestyrelsen à **75 Øre.** — Køb eller bestil Billetter i god Tid. — **Tag Nabohusvagten med, selv om han ikke er Medlem.**

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

staden primært ville blive udført med brandbomber, som kun vejede fra ét til 50 kilo og typisk ville forårsage tagbrande. Selve bomben kunne slukkes med sand, mens brand i træværket skulle slukkes med en håndsprøjte. Schou sluttede sin belærende artikel med at understrege det afgørende, at husvagter "er trænet op til at handle hurtigt og sikkert, og at deres Fysisk er i en saadan Orden, at Nerverne ikke faar Lov at spille een et Puds."[96] Hvordan det så lige skulle forstås.

I maj 1945 var krigen og dermed besættelsen som bekendt slut. Hvad skulle der nu ske med husvagterne? I maj-nummeret af Frederiksberg-foreningens blad skrev bestyrelsen, at det var under overvejelse at fortsætte som selskabelig forening, når husvagtsordningen forventeligt ville blive ophævet. Det fremgår her, at foreningen ud af de nævnte ca. 5.500 frederiksbergske husvagter i beboelsesejendomme

var oppe på 500 medlemmer. Der var arrangeret luftværnsdag den 1. juni, og redaktionen efterlyste medlemmer, der ville hjælpe med at sælge luftværnsmærker.[97] Det kom der nok ikke meget ud af.

I bladet Husvagten for Christianshavn og Islands Brygge kunne formanden, malersvend Aage Julius Bargholz i juni-nummeret konstatere, at husvagtsordningen nu var ophævet: "vi har gjort vores Pligt og lidt til og kan med god Samvittighed trække os tilbage i Glemslen og være glade til, at det hele gik, som det gjorde." Samtidig blev det oplyst, at bladet nu var udkommet for sidste gang. Der blev også plads til at fremhæve Lyngby Sørensen og Schou "Disse to Mand har været med os lige fra starten, og særlig husker vore Medlemmer Hr. Lyngby Sørensen fra vore Gasmaskekursus, som han var instruktør for, og naar han og Hr. politiassistent N. Munk fra Husvagtsregistret ledede disse Kursus. Vi mindes det første Gasmaskekursus, der blev afholdt for Husvagterne. Det var Christianshavns og Islands Brygge Afdeling, som holdt det, med Hr. Lyngby Sørensen og Hr. Schou som Ledere, ganske vist var disse ikke autoriserede dengang, men vi klarede os med dem, indtil Myndighederne fik Øjnene op for, at det var en Nødvendighed at give husvagterne Undervisning."[98]

Trods disse rosende ord, synes Zonens involvering i uddannelsen af husvagter ikke at have sat sig spor i erindringslitteraturen. I J.R. Wesths bog om Frederiksberg under besættelsen fra 1996, er det således kun Frederiksberg Brandvæsen, der nævnes som uddannelsessted for husvagter.[99]

Zonen under Folkestrejken

Under Folkestrejken, der tog sin begyndelse mandag den 26. juni 1944 og kulminerede med generalstrejke fra fredag den 30. juni til tirsdag den 4. juli, hvor hovedstaden i hvert fald fra om lørdagen var afskåret fra omverden, og besættelsesmagten havde lukket for el, gas, vand og telefon, bistod Zonen ifølge Arne Vagn Jensens bog "Zone-Redningskorpset i København under besættelsen" med at bringe vand og mælk ud til klinikker, børne- og plejehjem mv. på Frederiksberg. Vandforsyningen til Platanvej blev ikke afbrudt og Kongens Bryghus i Rahbeks Allé modtog også vand fra Zonen. Arne Vagn Jensen skriver også, at der fra Krystalisværket på Finsensvej blev hentet svinekroppe.[100] Der var muligvis tale om, at Krystalisværket havde påtaget sig at opbevare kød, der ellers ville være blevet fordærvet pga. strømafbrydelsen.[101]

Redningskorpsene var – på linje med hospitaler, brandvæsen og mejerier – undtaget fra generalstrejken, og det tyske udgangsforbud omfattede ikke deres personale i uniform.[102]

Et udateret og noget indforstået notat fra Wiboltts arkiv oplyser, at kommunens tekniske forvaltning havde stillet Forbrændingsanstal-

Der hentes vand i søerne under Folkestrejken sommeren 1944. Ukendt fotograf. Frederiksberg Brandvæsens arkiv.

tens fire vogne, som kunne rumme 2.000 liter vand, til rådighed. Vognene skulle trækkes af CB-mandskabet. Vandet skulle hentes på Det danske Mælkekompagni på Nyelandsvej 25. Mejeriet kunne afse 150 kubikmeter i døgnet og ville stille mælkejunger til rådighed. Det er også noteret, at "Arbejderne har foreløbig givet Lov til at Mælk køres til Hospitaler, Klinikker etc. og saa længe denne Kørsel kan gennemføres, vil det ske, derefter vil vi se at faa Mælk til Klinikkerne og evt. laane Spande. Mælk til Stationen kan her faas."[103]

Hos Zonen blev der udarbejdet et skema over behovet for drikke- og vaskevand og for mælk og fløde, såvel under normale forhold, som hvad der i situationen var "Nødvendigt". Institutionens normale leverandør af mælk og fløde skulle også udfyldes. De fleste køresedler er ikke dateret, men ifølge Arne Vagn Jensen foregik kørslen lørdag den 1. og søndag den 2. juli 1944. Kun de færreste institutioner modtog mælk via Zonen, hvorimod der blev transporteret over 1.500 liter vand.[104]

Først i juli 1944 modtog Zonen et brev fra Frederiksbergs borgmester Vilhelm Fischer, som utvivlsomt blev modtaget med både glæde og stolthed: "Under den nu afsluttede Arbejdsnedlæggelse ydede Zone-Redningskorpset paa forskellig Vis Kommunen, herunder navnlig Kommunens Hospital, fortrinlig Bistand, ligesom Korpset paa eget

Initiativ traadte hjælpende til overfor Børnehjem og lignende Institutioner af social Karakter. For den udmærkede Bistand, Zone-Redningskorpset herved ydede Kommunen og dens Borgere, hvorved Korpset i høj Grad bidrog til, at det i de kritiske Dage lykkedes at opretholde Driften af disse Virksomheder saa godt, som det skete, bringer man herved Zone-Redningskorpset Kommunalbestyrelsens bedste Tak."[105]

Wiboltts vagtværnsinitiativer i slutningen af september 1944

I kølvandet på den tyske aktion mod det danske politi den 19. september 1944 oprettedes i løbet af efteråret og vinteren kommunale vagtværn landet over. Også på Frederiksberg, hvor det kommunale vagtværns virke i den politiløse tid fra september 1944 til befrielsen allerede er velbeskrevet.[106]

Da Danmark efter den tyske aktion var uden ordensmagt, var det med redningskorpsenes position som samfundets allestedsnærværende hjælpere, naturligt at de på eget initiativ involverede sig i at afhjælpe det opståede savn, og at publikum henvendte sig til dem om opgaven.

Som altid, når der var mulighed for at gøre sig gældende og komme i medierne, gik Wiboltt straks i gang med at udtænke forslag til organisering af private vagtværn. Fra Wiboltts hånd foreligger således et længere håndskrevet udkast til genoptagelse af en idé fra før besættelsen om etablering af Dansk Folke Hjælp, armbind med bogstaverne DFH, instruktioner, pressemeddelelser m.v.[107]

Med udgangspunkt i Platanvejens Villaluftværn fik Wiboltt omkring den 26. september 1944 organiseret et lokalt, privat vagtværn i kvarteret omkring Zonens station på Platanvej 19 under ledelse af overdyrlæge Aage Wilhelm Bonfils, der boede i nr. 16, således at Wiboltt under en uge efter politiets opløsning kunne invitere hovedstadspressen til demonstration af det nye, private vagtværn.[108] "Overalt i København oprettes nu Vagtkorps", skrev Politiken på sin forside den 26. september 1944. I ejendommen Vesterbrogade 146 vis a vis Platanvej simuleredes indbrudsforsøg på 4. sal, hvor en person stod og hamrede på en dør. Straks åbnedes ejendommens vinduer, og beboerne begyndte med slag med grydelåg og fløjter at advisere om, at noget var i gærde. Kort efter kom en flok unge mennesker løbende. Det var Platanvejens Vagtværn, der hidkaldt af larmen løb op på 4. sal og fik uskadeliggjort voldsmanden. Også en cykeltyv blev fanget. Ifølge Wiboltt kunne man på denne måde organisere vagtværn på veje og i ejendomme.[109] Initiativet fik massiv omtale i hovedstadspressen.[110] "Grydelaag som Alarmeringssignal" skrev BT i sin overskrift efterfulgt af underrubrikken "Zone-Redningskorpset har udarbejdet Pla-

Platanvejens Vagtværn øver sig i at fange en indbrudstyv. Til venstre i uniform Zonens overinspektør Ejler Andreas Schou. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

ner for private Vagtværn". Ifølge en morgensamtale avisen havde haft med Wiboltt, var det at slå to grydelåg mod hinanden langt det bedste signal, når beboerne i en ejendom eller et villakvarter skulle alarmere hinanden, "selv om det maaske i første Øjeblik kan lyde lidt tosset."[111] Ifølge Social-Demokraten ville der ved pågribelse på fersk gerning udover afgivelse af generalia "sikkert ogsaa vanke en korporlig Afstraffelse".[112]

Ifølge Aftenbladet var det Schou, der varetog ledelsen af arbejdet med vagtværnene og forestod instruktion og vejledning til de enkelte vagtværnsledere. Samtidig med demonstrationen var Zonens Instruks for Alarmering af Husbeboere og et Sæt Instrukser for en Alarmerings- og Vagtordning ved at være klar til udsendelse. I materialet tilbød Zonen at bistå med instruktioner i oprettelse af vagtværn, hvorimod det ikke var Wiboltts tanke, at Zonen som sådan skulle varetage selve vagtværnsopgaven og agere politi.[113] Ifølge det udsendte oplæg var formålet med en vagtordning a) at hindre forbrydelser og b) at identificere forbryderen og fratage ham stjålent eller røvet gods og tilbagegive det til ejermanden. Hver mand skulle udrustes med fløjte, legitimationstegn, elektrisk lommelygte og stav. "Enhver Behandling af mistænkelig Person maa ske saa behersket som muligt og de gældende

Platanvejens Vagtværn var baseret på vejens husvagter og var ledet af dyrlæge Aage Wilhelm Bonfils. Han boede i nr. 16 og står yderst til højre. På mændenes armbind står "Dansk Folke Hjælp". I uniform Zonens overinspektør Ejler Andreas Schou. Ukendt fotograf. Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen.

Regler for Nødværge og Nødret maa ikke overskrides. (…) Brug kun Staven i Nødstilfælde – Husk den er et farligt Vaaben".[114]

Udsendelsen af det omfattende materiale til pressen og borgmestre m.fl., betød at Zonen endnu engang høstede ikke så lidt landsdækkende presseomtale.[115] Til Nationaltidende udtalte Wiboltt, at det var af betydning, at vagtkorpsene fra starten kom ind i gennemtænkte former, så der ikke kom til at ske ting, man bagefter ville fortryde, og at oplysninger, som var nødvendige ved retsforfølgning, skulle opbevares. Der var desuden behov for at vagttjenesten kom til være så ensartet som muligt, og derfor burde der være ganske klare instrukser. Til det formål havde Zonen fået trykt 100.000 vejledninger, som kunne fås af enhver ved henvendelse på korpsets stationer. Instruktionerne var desuden udsendt til alle borgmestre og handelsforeninger m.v.[116]

Den massive avisomtale kom til udtryk i den tyske rigsbefuldmægtigede i Danmark Werner Bests indberetning til Berlin den 1. oktober 1944, hvor han skrev: "Hinsichtlich der öffentlichen Ordnung wahrt die Bevölkerung eine außerordentliche Selbstdisziplin. Gegen kriminelle Verbrechen wird Selbstschutz ausgeübt."[117] Også Modstandsbevægelsen havde bemærket hvad der foregik. Den 2. oktober 1944 skrev det illegale blad Information: "Direktør Wiboltt, Zoneredningskorpset, advares i al Stilfærdighed imod at gøre alt for megen

Reklamestaahej for sine Vagtværn. Dels virker det lidt ubehageligt, og dels er der ingen Grund til at give Tyskerne Indtryk af, at de to uundværlige Redningskorps er noget, de skal holde øje med og eventuelt opløse! Take it easy!"[118] Beskeden til Wiboltt kom også som direkte løbeseddel i form af en afskrift af meddelelsen i Information fra en gruppe, der kaldte sig "Pionergruppe 77".[119]

Det tætte samarbejde mellem Zonen og Frederiksberg Husvagt-Forening kom nu også til udtryk i forhold til organiseringen af husvagterne som deltagere i et privat boligvagtværn. Frederiksberg Husvagt-Forening tog initiativ til at indkalde repræsentanter for samtlige frederiksbergske husvagter til møde på "Gimle" den 9. oktober 1944 med Schou som taler for at orientere om et udarbejdet alarmeringssystem med tilhørende vagtordning.[120] Da Schou skulle fortælle Aftenbladet om mødet, understregede han, muligvis under indtryk af henvendelsen fra modstandsbevægelsen, at der ikke var tale om patruljetjeneste, men alene en alarmerings- og vagtordning.[121] Ifølge den efterfølgende presseomtale var stemningen for at involvere husvagterne i vagtværnsopgaven positiv.[122] Alligevel er det nok begrænset, hvor meget der konkret kom ud af forslaget. Wiboltts initiativ kombineret med den massive presseomtale fik betydning for besættelsesmagtens negative holdning til de privat organiserede vagtværn, som man frygtede kunne tjene som camouflage for opstilling af modstandsgrupper.[123]

Redningskorpsene og besættelsen

I denne artikel har jeg med forskellige nedslag, navnlig med fokus på Zonens involvering i civilbeskyttelsen, tilstræbt at tegne et billede af Zonens rolle på Frederiksberg under besættelsen. Ambulancekørsel og redningsarbejde var frie, ulovregulerede markeder med den konsekvens, at der ikke fandtes et samlet overblik over beredskabet hos myndighederne, og kun under luftværnsmæssige begivenheder havde redningskorpsene forpligtet sig til at stå under luftværnet. Zonen rykkede ud til Emanuel Olsens Vej på et opkald direkte fra Giulio Nardi, som vi hørte om i indledningen, formentlig fordi han havde et Zonen abonnement. Alligevel indgik redningskorpsene samlet set i beredskabet, så de på linje med de offentlige væsener var fritaget for udgangsforbuddet under folkestrejken. På Frederiksberg indgik Zonens station på Platanvej i luftværnsberedskabet og stationen skulle bemandes med CB'ere under højeste flyvervarsel.

Eksemplerne med Wiboltts engagement i gas- og luftbeskyttelsen før besættelsen giver umiddelbart indtryk af uegennyttighed, men bag aktiviteten lå et kommercielt sigte i form af dels opmærksomhed og dermed abonnementssalg, dels mulighed for salg af luftværnsudstyr. Da politiet

forsvandt, opstod en ny forretningsidé: Organisering af boligvagtværn. Igen fungerede pressen som en god og gratis markedsføringskanal. Samlet set kan historien bruges til at belyse, hvordan krig og besættelse betød nye forretningsmæssige muligheder for redningskorpsene, samtidig med at disse kommercielt drevne aktiviteter også fungerede som samfundsnyttige bidrag til civilsamfundet i en sårbar og vanskelig tid.

Noter

1 RA: Københavns Byret 3. afdeling Straffeakter sag 8/1963: Politirapport af 22. januar 1944. At turen blev kørt i den nye Hudson ambulance baseres på, at nummerpladen A 5131 fremgår af rapporten. A 5131 var netop Hudson ambulancen, jf. opslag i Amazone vogn 139. At der var travlt på stationen passer i øvrigt også med Hugo Olsens forklaring til rapporten den 26. januar 1944. Om stationen på Frederiksberg se navnlig Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 180ff. Amazone er en database under Danmarks Tekniske Museum, hvor Zonens historie er registreret og opbevaret. Databasen indeholder i august 2025 over 93.000 dokumenter og vokser stadig. Databasen indeholder scannede avisudklip, dokumenter og fotos, historiske beretninger samt genstandsregistreringer og et vogn- og flyregistreringssystem. Det er ikke muligt at linke til databasen.

2 Oplysningerne om italieneren Giulio Nardi er tilvejebragt med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 4. august 2025. Et portræt af Nardis virksomhed findes i A. Sander: Danske Byer og Sogne. Historiske og Personalhistoriske Oplysninger om Land og By, 12. Bind, Frederiksberg Kommune. Vort Lands Forlag, 1934, s. 327ff.

3 RA: Københavns Byret 3. afdeling. Straffeakter, sag 8/1963: Politirapport af 22. og 25. januar 1944.

4 Ibid: Politirapport af 22. januar 1944.

5 Ibid: Politirapport af 22. og 25. januar 1944. Overbetjent Poul Marius Nielsen, Hospitalsvej 3, Frederiksberg, identificeret med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 4. august 2025.

6 RA: Københavns Byret 3. afdeling. Straffeakter, sag 8/1963: Politirapport af 22. januar 1944.

7 Ibid: Politirapport af 25. og 28. januar 1944.

8 Politiken: Stjaalet Ambulance i Spærretiden for at besøge Veninde, Aftenbladet: Kommisen der stjal Zone-Ambulancen, Berlingske Tidende: Sigtet for Tyveri af Ambulance, alle 2. februar 1944.

9 RA: Retten på Frederiksberg, 1. afdeling. Dombog, Straffesager 1918-1979, 1943 10 27 – 1944 3 4, dom af 23. februar 1944 i sag 191/1944. At Frøkjær Andersen modtog dommen, fremgår af en påtegning i sagen med straffeakter, jf. tidligere note.

10 Modstandsdatabasen – Poul Erik Lütken: https://modstand.natmus.dk/Person.aspx?32858 [besøgt 3. oktober 2025].

11 Søren Hansen (red.): Daglige Beretninger om Begivenheder under den tyske Besættelse. Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S 1946, s. 26.

12 RA: Københavns Politi 1943-44: Døgnrapporter, korrespondance m.v. med relation til besættelsesmagten, pk. 1: 24 Januar 1944: Bericht über die Verhältnisse in Kopenhagen von 22/1-1944 10 Uhr bis 23/1-1944 10 Uhr.

13 Nationaltidende: Revolvermænd befrier Patient fra Hospitalet, Social-Demokraten: Bortførelse fra Kommunehospitalet, begge 23. januar 1944 og Vestkysten 24. januar: En dramatisk Bortførsel af Sabotør fra et Hospital. Ingen af de tre aviser nævner noget om en ambulance. Jeg har ved en foreløbig ikke afsluttet undersøgelse bl.a. på mediestream.dk forgæves søgt efter artikler, der kunne tænkes at omtale eftersøgningen af Lütken. Jeg har desuden ikke identificeret noget kort på ham i personkartoteket under Statsadvokaten for særlige Anliggender i Rigsarkivet. Akter om Lütken i Frihedsmuseets Dokumentdatabase har heller ikke umiddelbart kunnet bidrage til nærmere oplysninger om flugten etc.

14 RA: Københavns Byret, 3. afdeling. Straffeakter sag 8/1963: Politirapport af 22. januar 1944.

15 RA: Københavns politi, 2. Politiinspektorat 1860-1944. Register til protokol over stjålne og tabte sager 1944, pk. 62, samme: Frederiksberg Politi 1875-1959 Protokol over anmeldte forbrydelser 1943 september 8 3696-1944 januar 390, pk. G-64.

16 Morten Mandel Refskou: Sophus Falck – en entreprenør i Frederik Madsen (red): Sophus har været der. Gads Forlag, København 2006, s. 171ff. En gennemgang af hovedstadens brand- og ambulancetjeneste findes i Henning Bro: Hovedstadsmetropolens brand-og ambulancevæsen. Kommunale og private aktører i lyset af regionale udfordringer siden 1850, Erhvervshistorisk Årbog, 1, 2019, s. 13-48.

17 Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 8ff.

18 Ibid, s. 15ff, 51ff og 66. Det er en almindelig og ofte forekommende antagelse, at salget af Zonen til Falck i 1962 skyldtes, at Zonen var presset. I Henning Bro: Hovedstadsmetropolens brand-og ambulancevæsen. Kommunale og private aktører i lyset af regionale udfordringer siden 1850, Erhvervshistorisk Årbog, 1, 2019, s. 28, skriver forfatteren således, at "Zonen efterhånden tabte så meget terræn, at dette redningskorps i 1963 blev overtaget af Falck." Som jeg har påpeget i min bog Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 40ff og 51ff skyldes Falcks køb af Zonen flere forskellige omstændigheder, herunder ikke mindst generationsskifteproblemer i Zonen kombineret med, at man i Falck frygtede, at Zonen skulle blive opkøbt af et forsikringsselskab, på samme måde som det i 1961 var sket med A/B Thules opkøb af det svenske Redningskåren og Svensk Redningstjeneste. Zonen havde tidligere, navnlig i årene efter befriel-

sen, været tæt på at falde økonomisk fra hinanden, men havde fra omkring 1960 fået styr på både økonomien og driften.

19 Ibid, s. 19ff.

20 Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 180ff. I KRAKS Fagregister 1931 under Sygetransport er Lindell opført med adresse på H.C. Ørsteds Vej 54, og for 1932 på Madvigs Allé 15. Wigh afgik ved døden i 1937, hvorefter samarbejdet ophørte. Om samarbejdet med Wigh se ikke mindst RA: Østre Landsret IV. afdeling Dom af 28. juni 1940, Enkefru Oda Wighs konkursbo mod Zone-Redningskorpset, Eskilstrup.

21 Arthur G. Hassø: Københavns Brandvæsens Historie. Et Bidrag til Københavns Historie. Kjøbenhavns Brandforsikring 1931, navnlig første afsnit: Stadens Ældste Brandvæsen.

22 Torsten Lang-Jensen: Når tiden tæller. Den præhospitale historie i Danmark. Fra Hesteambulance til lægehelikopter. Syddansk Universitetsforlag 2021, s. 146. Om de første regler om ret til offentlig betalt sygetransport se Kurt Jacobsen og Klaus Larsen: Ve og Velfærd – Læger, sundhed og samfund gennem 100 år, Lindhardt og Ringhof, 2008, s. 225ff. Regulering af ambulancetjenesten i betydningen krav til mandskabets uddannelse og ambulancernes udstyr, fik vi først så sent som i 1993, jf. Sundheds- og Ældreministeriets bekendtgørelse nr. 1187 af 21. december 1992 om ambulancer.

23 Betænkning afgivet af den ved Justitsministeriets skrivelse af 29. oktober 1945 nedsatte kommission angående organisationen af Brandvæsenet i Danmark. J. Jørgensen & Co Bogtrykkeri, 1952, s. 10 og 37. Om brandvæsnets hovedopgaver brandslukning og personredning, se også H.E. Lindhard: Brandvæsen under Luftangreb s. 196: "Brandvæsenets Opgaver under Fredsforhold er brandlidende Personers Redning og Ildens slukning", i Jens Ervø [red]: Giftgas over Byen: Civilbefolkningens Beskyttelse under den næste Krig. Sagkyndige Udtalelser om et Samfundsspørgsmaal, som ethvert Menneske uden Hensyn til partipolitiske Anskuelser i egen Interesse bør sætte sig grundigt ind i. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1933. Om redningsarbejdets overgang fra privat forretning til offentlig opgave har to vigtige begivenheder fra de seneste år særlig betydning, nemlig dels en fællesskrivelse af 16. januar 2008 fra Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse og Forsvarsministeriet, hvorefter ansvaret for frigørelse af fastklemte ved færdselsuheld skulle overgå fra ambulancetjenesten til de kommunale redningsberedskaber pr. 1. juli 2008, og en skrivelse fra Beredskabsstyrelsen af 12. juli 2010 der fastslog, at redningsopgaver i søer, moser, åer og havne er omfattet af det kommunale redningsberedskabs pligter.

24 Se som eksempel annonce i Frederiksberg Bladet nr. 18, 1934: Hellerup & Strandvejskvarteret har nu ogsaa faaet sin moderne Zone-Redningskorps Station.

25 Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 180ff. I KRAKS Fagregister 1932 under Sygetransport er Lindell opført med adresse på Harsdorffs-

vej 8. Samarbejdet holdt dog ikke ret længe, idet Lindell i 1934 er opført under Ingemannsvej 17.

26 Amazone: Frederiksberg Brandvæsens instruks om Zonens fremmøde ved brand af 27. februar 1933, Frederiksberg Bladet nr. 18, april 1934: En moderne Redningsstation paa Frederiksberg. Det var samme ordning, Sophus Falck havde fået med Københavns Brandvæsen i 1906, jf. Morten Mandel Refskou: Sophus Falck – en entreprenør i Frederik Madsen (red): Sophus har været der. Gads Forlag, 2006, s. 176.

27 Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 107 og 180ff.

28 Henning Bro: Hovedstadsmetropolens brand-og ambulancevæsen. Kommunale og private aktører i lyset af regionale udfordringer siden 1850, Erhvervshistorisk Årbog, 1, 2019, s. 18.

29 Amazone: Notat af Stig Frisholt "…angaaende eventuel Overtagelse af Sygekørsel for Frederiksberg", anslået datering 18. december 1940. Gjøttrups fulde og rigtige navn er tilvejebragt af fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 2. oktober 2025.

30 Amazone: Breve til Frederiksberg Hospital af 21. og 22. januar 1941 og 17. februar 1942 fra Zonen og af 16. november 1957 til Zonen fra hospitalet. Kontraktforholdets længde fremgår af Frederik Madsen: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave 2002, s. 182. Selve kontrakten findes ikke i vores arkiv, og jeg har forgæves ledt efter den i Frederiksberg Stadsarkiv.

31 Om luftbeskyttelsen i almindelighed og på Frederiksberg i særdeleshed, se et af de eneste arbejder om civilbeskyttelsen under besættelsen: Bjørn Schreiber Pedersen og Lars Schreiber Pedersens artikel I dækning! Om bombekrigen under Anden Verdenskrig, luftværnet i Danmark og opførelsen af cementerede dækningsgrave på Frederiksberg. Frederiksberg gennem tiderne, 42, 2019, s. 87-148 med henvisninger.

32 Jens Ervø [red]: Giftgas over Byen: Civilbefolkningens Beskyttelse under den næste Krig. Sagkyndige Udtalelser om et Samfundsspørgsmaal, som ethvert Menneske uden Hensyn til partipolitiske Anskuelser i egen Interesse bør sætte sig grundigt ind i. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1933. Om Jens Ervø se danskforfatterleksikon.dk/1850/ejenservoe.htm [besøgt 28. juli 2025]. Jens Ervø skrev i 1931 en meget sigende artikel om Sophus Falcks evne til at bruge pressen i sin agitation, se Jens Ervø: Redningskorpset og Pressen i Falcks Redningskorps 1906-1931. Udgivet af De Danske Redningskorps' Fællesforbund, s. 37ff.

33 Betænkning afgivet den af Indenrigsministeriet nedsatte Kommission angaaende Foranstaltninger til beskyttelse af Befolkningen mod Følgerne af Angreb med kemiske Krigsmidler, Brandbomber, Sprængbomber og lignende, 2. oplag. A/S J.H. Schultz Bogtrykkeri, 1939.

34 Ibid., s. 65f.

35 Ibid.

36 Børsen 19. maj 1934: 33 Nationer til Redningskongres paa Christiansborg.
37 De Danske Redningskorps Fællesforbund: Beretning vedrørende Falcks Redningskorps, 1939.
38 RA: Frænkel, Louis, læge, slægtsarkiv 1934-1934. Materiale vedr. internationale redningskongresser, pk. 37: Program IV Internationale Kongres for redningsvæsen og Første Hjælp ved Ulykkestilfælde, Odsherreds Tidende 12. juni 1934: Den store Redningskongres paa Christiansborg.
39 Nordjyllands Social-Demokrat 13. juni 1934: Redningskongressen i København.
40 Horsens Social-Demokrat: Blandt Gasmasker og mange underlige Apparater, Fyns Venstreblad: Giftgasværn om Danmarks Grundlov! begge 12. juni 1934.
41 RA: Frænkel, Louis, læge, slægtsarkiv 1934-1934. Materiale vedr. internationale redningskongresser, pk. 37: Deltagerliste IV Internationale Rednings Kongres.
42 Aftenbladet 11. juni 1934: De, der skal redde os, Social-Demokraten 12. juni 1934: Den store Rednings-Kongres begyndte i Gaar sit Arbejde.
43 RA: Frænkel, Louis, læge, slægtsarkiv 1934-1934. Materiale vedr. internationale redningskongresser, pk. 37: 4. Internationale Redningskongres Paa Tur i Nordsjælland hilses af Zone-Redningskorpset, Social-Demokraten 24. juni 1934: Gasbeskyttelses- og Rednings-Udstillingen aabnet.
44 Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen: Genstand 5222T1ZMZR Alarm Giftgas over Byen Særtryk for 4. international Redningskongres. Pjece udgivet af Zone-Redningskorpset.
45 Social-Demokraten 24. juni 1934: Gasbeskyttelses- og Rednings-Udstillingen aabnet.
46 Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen: Genstand 5223T1ZMZR Alarm Giftgas over Byen Særtryk for Gasbeskyttelses- og Redningsudstilling. Pjece udgivet af Zone-Redningskorpset, Aftenbladet 23. juni 1934: En Gasbeskyttelseskælder paa Harsdorffsvej.
47 Uidentificeret avis anslået datering 25. juni 1934: Zone-Redningskorpsets Gasbeskyttelses- og Redningsudstilling.
48 Om Ellehammer se Poul Vinding: J.C. Ellehammer i Dansk Biografisk Leksikon på lex.dk. [besøgt 25. juli 2025] fra biografiskleksikon.lex.dk/J.C. Ellehammer. Om den omtalte halskrave se: BT: Anti-Strangulerings-Halsbaand opfundet, Aftenbladet: Opfinderen Ellehammer undsiger Lasso-Røverne, begge 8. februar 1933, Berlingske Tidende 10. februar 1934: Hele Byen i nervøs Spænding for Lasso-Røverierne, Horsens Avis 11. februar 1933: Halskraver som Lassoværn og Isefjords-Posten 13. februar 1933: Alluminiumsflipper som Lassoværn.
49 Social-Demokraten 24. juni 1934: Gasbeskyttelses- og Rednings-Udstillingen aabnet, Social-Demokraten 3. juli 1934: Børne- og Ungdomsarbejdet.
50 Ekstra Bladet 3. august 1934: Gasbeskyttelses-Kedler i københavnske Vaskekældre, Berlingske Tidende 19. august 1934: Luftfarts-Udstillingen tegner til Rekord-Besøg, Dagens Nyheder 23. august 1934: Sveriges Kronprins besøger Forum, Social-Demokraten for Randers og Omegn 25. august 1934: Zone-Redningskorpsets Giftgaskælder (samme artikel i adskillige andre

lokaludgaver af bladet), Danmarks Tekniske Museum, Zonen Samlingen: Genstand 0208T1ZMZR: ZONE-NYT nr. 4, oktober 1938: Zonen skaffer 10,000 Gasmasker til Danmark! Viffert meldte sig umiddelbart efter den 9. april 1940 ind i DNSAP, og da Frikorps Danmark blev oprettet i sommeren 1941, var han en af de første, der meldte sig. Han kom senere i Waffen-SS og døde i sovjetisk fangenskab omkring 1950, jf. Ernst Viffert – Wikipedia, [besøgt 25. juli 2025]

51 Frederiksborg Amtsavis 25. august 1934: Gasdemonstration paa Luftfarts-udstillingen.

52 Politiken 20. juli 1937: Luftværns-Demonstration paa Kastrup-Fortet.

53 Amazone: Schous kontrakt om ansættelse som overinspektør for Fyn af 28. april 1953.

54 Skive Folkeblad 24. december 1932: Fra Skive By i Aarene før Verdenskrigen.

55 Rigsarkivet: Politiets Efterretningstjeneste, Centralkartoteket, Indmeldelseskort DNSAP for Ejler Schou, Jesper Vagn Hansen: Højreekstremister i Danmark 1922-1945. En biografi over "genrejser"-bevægelsernes blade og tidsskrifter. Odense Universitetsforlag, 1982, s. 69f.

56 Bovrup-Kartoteket er en afskrift af medlemskartoteket for DNSAP, udgivet i bogform under titlen "Kartoteket" af Forlaget af 1946. Danske Slægtsforskeres Bibliotek har digitaliseret Bovrup-kartoteket og gjort det søgbart på nettet.

57 Henrik Lundbak: Staten stærk og folket frit. Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp 1936-47. Museum Tusculanums Forlag 2001, s. 114 (noten).

58 Se eksempel i Roskilde Avis 23. juli 1938: Levevej, Amazone: Personregistrering for Ejler Andreas Schou (1899-1988).

59 Dansk Samling og Nationalt Samvirke blev sammenlagt i 1939, men åbenbart må Pürschel efterfølgende i regi af Fagstat-Bevægelsen have genoplivet sit gamle projekt, se Henrik Lundbak: Staten stærk og folket frit Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp 1936-47. Museum Tusculanums Forlag, 2001, s. 135 og s. 193ff. Desuden min mailkorrespondance med Henrik Lundbak af 6. marts 2023, RA: Østre Landsret 4. afdeling 1919-1941, Retssager 1941 april pk. 568 sag 36/1941 Københavns Boldklub mod Nationalt Samvirke ved Ejler Schou, lejekontrakt Kjøbenhavns Boldklub, stævning og svarskrift mv. og samme: 1919-1985 Dombog 41 1940 3 11–42 1942 10 20 pk. 21: Dom af 8. april 1941. Om Pürschel se Christian Egander Skov: Victor Pürschel, 1877-1963 i Danmarkshistorien på lex.dk. [Besøgt 31. august 2025] på danmarks-historien.lex.dk.

60 Nationaltidende 25. september 1948: Nazistisk Ungdomskorps hverver atter Medlemmer. Om korpsets meritter efter befrielsen se også Roskilde Dagblad 4. februar 1946: Fem unge Gangstere med Maskinpistoler anholdt.

61 Afskrift modtaget fra Danskernes Historie Online, Danske Slægtsforskeres Bibliotek: Efterlysningsliste til brug for Feltpolitidetachementet. Om Dansk Ungdomskorps se også Jesper Vagn Hansen: Højreekstremister i Danmark 1922-1945. En biografi over "genrejser"-bevægelsernes blade og tidsskrifter. Odense Universitetsforlag, 1982, s. 27ff. Niels Gyrsting, der har bistået med

kildemateriale om Dansk Ungdomskorps, gør opmærksom på, at korpset ikke fremgår af Niels Alkil: Besættelsestidens Fakta, 1. Bind, 2. Del: Forskellige politiske Smaapartier og Grupper, J.H. Schultz, s. 521ff. Af en udateret intern DNSAP-skrivelse i Niels Gyrstings privatarkiv fremgår, at DNSAP havde undersøgt ungdomskorpset og konkluderet, at det var "antitysk".

62 Østsjællands Folkeblad 1. juli 1941: Dansk Ungdomskorps' Propaganda-aften. Et tilsvarende møde blev holdt i Næstved, jf. Næstved Tidende aftenudgave 11. september 1941: Dansk Ungdomskorps. Det fremgår ikke, at Schou var med, kun at der var samarbejde med Zonen.

63 Østsjællands Folkeblad 3. januar 1942: Dansk Ungdomskorps.

64 FLYV januar 1942: Dansk Ungdomskorps Svæveflyversektion, FLYV februar 1942: Dansk Ungdomskorps' Skoleglider, FLYV marts 1942: Dansk Ungdomskorps Svæveflyversektion eet Aar gammel og samme Dansk Ungdomskorps Svæveflyversektion.

65 Oplysningerne er tilvejebragt med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 8. august 2025. At Walthing var medlem af DNSAP fremgår af slaegtsbibliotek.dk/bovrup/BovrupList søgning på Walthing, [besøgt 17. august 2025].

66 Østsjællands Folkeblad 11. juli 1942: Svæveflyveren fundet i København.

67 Hvor intet andet er anført, er kilde til dette afsnit: RA: Frederiksberg Politi 1940-1946 Luftværnssager pk. IX, læg Husvagter i Beboelsesejendomme: Beretning for Aaret 1943 fra Luftværnsafdelingen.

68 Lov Nr. 180 af 29. april 1938 om Beskyttelse af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb, brs.dk/da/om-os/historie [besøgt 29. juli 2025].

69 Helge Larsen og Bo Bramsen (red.): Politikens Hvem Hvad Hvor 1944, Politikens Aarbog. Politikens Forlag, 1943, s. 249.

70 Overbetjent Niels Nielsen, Nordre Fasanvej 137, 3., Frederiksberg, identificeret med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 7. august 2025.

71 Tal i parentes er frivillige.

72 Husvagter i virksomheder blev indført i 1942, jf. § 12 i bekendtgørelse af 4. marts 1942 om husvagter og Statens Civile Luftværn 1938-1949, Bind II, s. 146.

73 Statens Civile Luftværn 1938-1949, Bind III, s. 130ff.

74 Arne Vagn Jensen: Zone-Redningskorpset i København under besættelsen. Zone-Redningskorpsets Museum, Holbæk 1994, s. 34. Jeg har forgæves ledt efter kilden til denne oplysning.

75 Se herom navnlig: Henrik Ahlmann: Den Franske Skole. RAF's angreb på Shellhuset 21. marts 1945. En kortlægning af katastrofen på Frederiksberg og Vesterbro, 2005, s. 170ff og Martin Sundstrøm: Katastrofen på den franske Skole. Oplevet af børn, nonner og redningsfolk. Gads Forlag, 2025, s. 76ff.

76 Martin Sundstrøm: Katastrofen på den franske Skole. Oplevet af børn, nonner og redningsfolk. Gads Forlag, 2025, s. 80 og 128ff., Arne Vagn Jensen: Zone-Redningskorpset i København under besættelsen. Zone-Redningskorpsets Museum, Holbæk, 1994, s. 101ff.

77 Overskriften er hentet i: Husvagten Husvagtsbladet BY4 0293: Husvagten Christianshavn Islands Brygge nr. 6, juni 1945: Farvel husvagt! Det kongelige Bibliotek.

78 Statens Civile Luftværn 1938-1949, Bind II, s. 143ff.

79 Ibid., Bind I, s. 82ff og 137ff.

80 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Love for Sammenslutningen af Husvagter på Frederiksberg. Kaldenavnet fremgår af foreningens blad Frederiksberg Husvagten.

81 BT 28. oktober 1940: Den kvindelige Husvagt er ikke forfængelig. Artiklen er skrevet af Knud Rye. Han var i 1939 medforfatter til en bog om Zonen og Svitzer: Redningskorpsene Arbejder Til Lands, Til Vands Og i Luften, Frederik E. Pedersens Forlag.

82 Social-Demokraten 21. april 1943: Kvindelig Husvagt dømt for Pligtforsømmelse.

83 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Brev til Parker fra Gutenberg Olsen af 18. oktober 1941 med diverse påtegninger, brev til Parker fra kommunens økonomiske forvaltning af 31. oktober 1941, Arvad Olsens notat af 22. maj 1942. Gutenberg Olsen drev bogtrykkeri fra adressen Rolfsvej 31. Om denne se Vilh. Backhausen: Personalhistorisk Arkiv for Københavns Bogtrykkeriforening, 1953, s. 23. Gutenberg Olsens fulde navn er fremskaffet med hjælp fra slægtsforsker Bente Høilund, jf. undersøgelse af 31. juli 2025. Parkers fulde navn er fra A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og Examinati Juris 1736-1936 Candidati Politices 1852-1936 Candidati Actuarii 1922-1936, Bind III, 1954, s. 309. Parker var døbt Pedersen. Overbetjent J. Arvad Olsen, Bentzonsvej 7, 2., Frederiksberg, identificeret med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 1. august 2025. Arvad Olsen var daglig leder af CB-skolen i den tekniske skole på Falstersvej, jf. J.R. Westh: Frederiksberg besat og befriet 1940-1945. Frederiksberg gennem tiderne, XIX, 1996, s. 56.

84 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Arvad Olsens notits af 5. marts 1942 stemplet "Luftværnskontoret".

85 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Frederiksberg Husvagten nr. 2, marts 1943: Manglende Forstaaelse.

86 Helge Larsen og Bo Bramsen (red.): Politikens Hvem Hvad Hvor 1944, Politikens Aarbog. Politikens Forlag, 1943, s. 249, De Danske Redningskorps Fællesforbund: Beretning vedrørende Falcks Redningskorps for Aaret 1940, s. 6

87 Statens Civile Luftværn 1938-1949, Bind II, s. 143, Berlingske Tidende 21. september 1940: Alle Husvagter i Danmark skal organiseres.

88 Danmarks Tekniske Museum: Jour. ark 3838-104 XL.

89 Fædrelandet 4. november 1940: Gasmaske-Kursus paa Københavnske Skoler.

90 Uidentificeret avis 15. marts 1941: Husvagt-Kursus i København.

91 Lollands Posten 17. oktober 1940: Gasmasker til Brandvagterne, Lolland-Falsters Stiftstidende 29. oktober 1940: Gasmaskens Brug, Lolland-Falsters Folketidende: Et Overflade-Areal paa Størrelse med Raadhuspladsen, Lollands Posten: Husvagterne, Nykøbing Falster Social-Demokrat: Foredraget for Husvagter, Lolland-Falsters Venstreblad: Husvagtens Hverv er en Æressag, alle 1. november 1940.

92 Roskilde Tidende 15. oktober 1940: Gasmaskerne til Husvagterne, Roskilde Tidende: Film og Foredrag samt instruktion i Brug af Gasmasker, Roskilde Social-Demokrat: Gasmaske-Instruktion, begge 28. oktober 1940.

93 Næstved Avis 17. oktober 1940: Husvagterne skal nu have Gasmasker, Ringsted Folketidende 19. oktober 1940: Husvagterne prøvede Gasmasker i Gaar, Næstved Tidende: Til Gasmaske-Instruktion, Næstved Avis: 100 Mennesker til demonstration af Gasmasker, begge 21. oktober 1940, Frederiksborg Amts Avis 23. oktober 1940: Gasmaske-Instruktion, Frederiksborg Amts Tidende 24. oktober 1940: Zonens Instruktionskursus. Holbæk Amts Avis: Interessant Gasmaskedemonstration, Holbæk Avis: Gasmasken er intet Universalmiddel, begge 29. oktober 1940, Frederiksborg Amts Avis 30. oktober 1940: Zone-Redningskorpsets Instruktørkursus, Nordsjællands Venstreblad 31. oktober 1940: Zonens Instruktionskursus. Zonens redningsfilm kan ses på zrv.dk.

94 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Frederiksberg Husvagten nr. 1 februar 1943: Nye regler for Husvagternes Organisation og Uddannelse. Aarøes fulde navn er fra A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: Candidati og Examinati Juris 1736-1936 Candidati Politices 1852-1936 Candidati Actuarii 1922-1936, Bind I, 1954, s. 17.

95 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg Københavns Luftværnsforening: Notat af Arvad Olsen om Gasmaskerne for Husvagter af 10. januar 1942. N.P. Munk er forgæves søgt nærmere identificeret med hjælp fra fhv. politiassistent Vilhelm Pedersen, jf. mail af 4. august 2025.

96 Ibid.

97 Frederiksberg Stadsarkiv: A1222 Den Tekniske Forvaltning, Emnesager 1 1939-4/5 1945 læg luftværnsforeninger: Frederiksberg Husvagten nr. 5, maj 1945: Hvad nu med Foreningen?

98 Det kongelige Bibliotek: Husvagten Husvagtsbladet BY4 0293: Husvagten Christianshavn Islands Brygge nr. 6, juni 1945: Farvel husvagt! Aage Julius Bargholz' fulde navn og stilling [fra folketællingen 1940] er fremskaffet med hjælp fra slægtsforsker Bente Høilund, jf. undersøgelse af 3. august 2025.

99 J.R. Westh: Frederiksberg besat og befriet 1940-1945. Frederiksberg gennem tiderne, XIX, 1996, s. 31 og 101.

100 Om Folkestrejken se Claus Bundgård Christensen, Joachim Lund, Niels Wium Olesen og Jakob Sørensen: Danmark besat krig og hverdag 1940-45, 5. udg.,

2020, s. 496ff og Arne Vagn Jensen: Zone-Redningskorpset i København under besættelsen. Zone-Redningskorpsets Museum, Holbæk, 1994, s. 72ff.

101 Om fordærvet kød i Kødbyen pga. strømafbrydelse se Information den 2. juli 1944 på illegalpresse.dk [besøgt 2. august 2025].

102 Kilden til at hospitaler, brandvæsen og mejerier var undtaget generalstrejken er Claus Bundgård Christensen, Joachim Lund, Niels Wium Olesen og Jakob Sørensen: Danmark besat krig og hverdag 1940-45, 5. udg., 2020, s. 499. Jeg har ikke nogen kilde til, på hvilken måde redningskorpsene blev holdt fri af strejken, men det gjorde de utvivlsomt. Information skrev, at "Ambulancefolkene øvede Heltegerninger, der kan sidestilles med de, der øves ved fronterne", jf. Information 1. juli 1944 s. 165, hentet på illegalpresse.dk. At udgangsforbuddet ikke omfattede redningskorpsenes personale i uniform fremgår af Politiken 27. juni 1944: Bekendtgørelse fra Politiet om Spærretiden.

103 Amazone: Udateret notat om organisering af kørsel af vand og mælk til hospitaler og klinikker under strejken sommeren 1944.

104 Amazone: Køreseddel Klinikker, Børnehjem etc. under Folkestrejken 1944 udfyldt for Aaboulevardens Fødeklinik på Julius Thomsens Gade (ikke Frederiksberg), Frk. Astrid á Rogvis Fødeklinik på Hostrups Have 50, Fru C. Hermansens Klinik på Danasvej 2 (børnehospital), Fru Laura Larsens Fødeklinik på Peter Bangs Vej 139, Frederiksberg Hvilehjem på Nyelandsvej 90, Betaniaforeningens Diakonisse og Plejehjem på Kong Georgs Vej 3, (Hjemmet eksisterer den dag i dag, jf. betaniahjemmet.dk/om-os) [besøgt 1. august 2025], Børnehjemmet Godthaab på Kongensvej 4, Diakonissestiftelsens Optagelseshjem på Vodroffsvej 20, Børne- og Optagelseshjemmet på Jens Jessensvej 10, Dr. [Otto Valdemar] Møllers Fødeklinik på Bakkegaards Allé 18, Bangsbo Hvilehjem på Peter Bangsvej 161 og Dr. [Peter] Vernings Fødeklinik på Vodroffsvej 50B. Institutionernes navne og adresser m.v. er søgt kvalificeret med hjælp fra en digitaliseret udgave af Kraks Vejviser 1942 på nettet og Poul Engelstoft og V.A. Fenger: Den Danske Lægestand 1936-1949 Tolvte udgave. Den Almindelige Danske Lægeforening Jacob Lunds Forlag, 1949 m.fl.

105 Amazone: Brev til Zonen fra Frederiksberg Kommunalbestyrelse af 5. juli 1944. Brevet er også gengivet hos Arne Vagn Jensen med datering 28. juli, hvilket må være en fejl.

106 Lars Schreiber Pedersen: Det kommunale vagtværn på Frederiksberg 1944-1945. Frederiksberg gennem tiderne, 34, Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg, 2011, s. 88-115.

107 Amazone: Wiboltt, håndskrevet notat anslået datering 20. september 1944. Selve ideen med etablering af DFH slog ikke an, men blev omtalt i Fyns Tidende: En Slags Borgervæbning for hele Landet?, Frederiksborg Amts Avis: Private Vagtkorps over hele Landet? begge 27. september 1944 og Thisted Social-Demokrat 5. oktober 1944: Zone-Redningskorpset organiserer Vagtværn.

108 Lars Schreiber Pedersen: Det kommunale vagtværn på Frederiksberg 1944-1945 i Frederiksberg gennem tiderne. 34, 2011 s. 88, Frederik Madsen:

Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. udg., 2002, s. 180, Jørgen Lethan: Den danske dyrlægestand. A/S Carl Fr. Mortensen, 6. udg., 1975, s. 100, Amazone: Platanvejens Villaluftværn anslået datering 26. september 1944.

109 Politiken 26. september 1944: Overalt i København oprettes nu Vagtkorps.

110 Børsen: Borgerværn mod Tyve m.m., Social-Demokraten: De første private Vagtværn dannet i København, Berlingske Tidende: Korporlig Straf af Lovovertrædere, Politiken: Overalt i København oprettes nu Vagtkorps, BT: Grydelaag som Alarmeringssignal, Berlingske Aften: Der oprettes nu Vagtkorps overalt i Stor-København, alle 26. september 1944.

111 BT 26. september 1944: Grydelaag som Alarmeringssignal.

112 Social-Demokraten 26. september 1944: De første private Vagtværn dannet i København.

113 Amazone: Zone-Redningskorpsets materiale til pressen og til stationerne dateret 29. og 30. september 1944, Børsen 26. september 1944: Borgerværn mod Tyve m.m., Aftenbladet: Instruktionskursus for Vagtkorps-Ledere, Børsen: Vagtkorps under hurtig Dannelse i Storkøbenhavn, begge 27. september 1944.

114 Amazone: Instruks for en Vagtordning, baseret paa et Alarmeringssystem, hvorunder Mandskabet sover Hjemme, anslået datering 23. september 1944.

115 Se eksempelvis Lolland-Falsters Social-Demokrat: Staven maa kun bruges i Nødstilfælde! Social-Demokraten: Instruks for private Vagtværn, Ekstra Bladet: Fælles Retningslinjer for Vagtkorpsene, alle 2. oktober 1944, Middelfart Venstreblad 3. oktober 1944: Fælles retningslinjer for Vagtkorpsene, Roskilde Tidende 4. oktober 1944: Zonens Vejledning ved Dannelse af Vagtværn, Thisted Social Demokrat 5. oktober 1944: Zone-Redningskorpset organiserer Vagtværn.

116 Nationaltidende 2. oktober 1944: Vagt-Instruktion til hver Husstand.

117 John T. Lauridsen (red.): Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945. Det Kongelige Bibliotek & Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 2012, Bind 8, s. 10.

118 Information 2. oktober 1944, s. 103, hentet på illegalpresse.dk.

119 Amazone: Maskinskrevet afskrift af meddelelsen i Information 2. oktober 1944 stilet til Wiboltt fra Pionergruppe 77.

120 Berlingske Tidende 7. oktober 1944: Skal Husvagten alarmere?

121 Aftenbladet 10. oktober 1944: 6000 Husvagter starter Vagtordning paa Frederiksberg – Ikke Patruljetjeneste, men privat Alarmerings- og Vagtordning.

122 Nationaltidende 10. oktober 1944: 6000 Husvagter som Ledere af Vagtordninger paa Frederiksberg.

123 Zonens medvirken ved etableringen af vagtværn over det ganske land vil i kapitlet "Smæk med grydelåg og legitimeret vold" blive mere udførligt behandlet i min kommende bog om Zonen under besættelsen, der forventes at udkomme i 2027.

Litteratur

Ahlmann, Henrik: Den Franske Skole RAF's angreb på Shellhuset 21. marts 1945. En kortlægning af katastrofen på Frederiksberg og Vesterbro, 2005.

Alkil, Niels: Besættelsestidens Fakta, 1. Bind, 2. Del, J.H. Schultz Forlag, 1945.

Backhausen, Vilh.: Personalhistorisk Arkiv for Københavns Bogtrykkeriforening, 1953.

Betænkning afgivet den af Indenrigsministeriet nedsatte Kommission angaaende Foranstaltninger til beskyttelse af Befolkningen mod Følgerne af Angreb med kemiske Krigsmidler, Brandbomber, Sprængbomber og lignende, 2. oplag. A/S J.H. Schultz Bogtrykkeri, 1939.

Betænkning afgivet af den ved Justitsministeriets skrivelse af 29. oktober 1945 nedsatte kommission angående organisationen af Brandvæsenet i Danmark. J. Jørgensen & Co Bogtrykkeri, 1952.

Bro, Henning: Hovedstadsmetropolens brand- og ambulancevæsen. Kommunale og private aktører i lyset af regionale udfordringer siden 1850. Erhvervshistorisk Årbog, 1, 2019, s. 13-48.

Christensen, Claus Bundgård; Lund, Joachim; Wium Olesen, Niels og Sørensen, Jakob: Danmark besat krig og hverdag 1940-45, 5. reviderede udgave, Informations Forlag, 2020.

De Danske Redningskorps Fællesforbund: Beretning vedrørende Falcks Redningskorps, 1939.

Engelstoft, Poul og Fenger, V.A.: Den Danske Lægestand 1936-1949, Tolvte udgave. Den Almindelige Danske Lægeforening, Jacob Lunds Forlag, 1949.

Ervø, Jens (red): Giftgas over Byen: Civilbefolkningens Beskyttelse under den næste Krig. Sagkyndige Udtalelser om et Samfundsspørgsmaal, som ethvert Menneske uden Hensyn til partipolitiske Anskuelser i egen Interesse bør sætte sig grundigt ind i. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1933.

Ervø, Jens: Redningskorpset og Pressen i Falcks Redningskorps 1906-1931. Udgivet af De Danske Redningskorps' Fællesforbund, 1931, s. 37-43.

Falk-Jensen, A. og Hjorth-Nielsen, H.: Candidati og Examinati Juris 1736-1936, Candidati Politices 1852-1936 og Candidati Actuarii 1922-1936, Bd. III, 1954.

Georg, Anders og Rye, Knud: Redningskorpsene Arbejder Til Lands, Til Vands Og i Luften. Frederik E. Pedersens Forlag, 1939.

Hansen, Jesper Vagn: Højreekstremister i Danmark 1922-1945. En biografi over "genrejser"-bevægelsernes blade og tidsskrifter. Odense Universitetsforlag, 1982.

Hansen, Søren (red.): Daglige Beretninger om Begivenheder under den tyske Besættelse. Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S, 1946.

Hassø, Arthur G.: Københavns Brandvæsens Historie. Et Bidrag til Københavns Historie. Kjøbenhavns Brandforsikring, 1931.

Jacobsen, Kurt og Larsen, Klaus: Ve og Velfærd – Læger, sundhed og samfund gennem 100 år. Lindhardt og Ringhof, 2008.

Jensen, Arne Vagn: Zone-Redningskorpset i København under besættelsen. Zone-Redningskorpsets Museum, Holbæk, 1994.

KRAKS Fagregister 1931, 1932 og KRAKS Vejviser 1942.

Lang-Jensen, Torsten: Når tiden tæller. Den præhospitale historie i Danmark. Fra Hesteambulance til lægehelikopter. Syddansk Universitetsforlag, 2021.

Larsen, Helge og Bramsen, Bo (red.): Politikens Hvem Hvad Hvor 1944, Politikens Aarbog. Politikens Forlag, 1943.

Lauridsen, John T. (red.): Werner Bests korrespondance med Auswärtiges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945. Det Kongelige Bibliotek & Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, 2012.

Lindhard, H.E.: Brandvæsen under Luftangreb i Jens Ervø (red): Giftgas over Byen: Civilbefolkningens Beskyttelse under den næste Krig. Sagkyndige Udtalelser om et Samfundsspørgsmaal, som ethvert Menneske uden Hensyn til partipolitiske Anskuelser i egen Interesse bør sætte sig grundigt ind i. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1933.

Lethan, Jørgen: Den danske dyrlægestand. A/S Carl Fr. Mortensen, 6. udgave, 1975, s. 100.

Lundbak, Henrik: Staten stærk og folket frit. Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp 1936-47. Museum Tusculanums Forlag, 2001.

Madsen, Frederik: Zone-Redningskorpset i Danmark. Museum for Zone-Redningskorpset, Holbæk, 2. reviderede udgave, 2002.

Pedersen, Bjørn Schreiber og Pedersen, Lars Schreiber: I dækning! Om bombekrigen under Anden Verdenskrig, luftværnet i Danmark og opførelsen af cementerede dækningsgrave på Frederiksberg. Frederiksberg gennem tiderne, 42, 2019, s. 87-148.

Pedersen, Lars Schreiber: Det kommunale vagtværn på Frederiksberg 1944-1945. Frederiksberg gennem tiderne, 34, 2011, s. 88-115.

Refskou, Morten Mandel: Sophus Falck – en entreprenør i Frederik Madsen (red): Sophus har været der. Gads Forlag, København 2006.

Sander, A.: Danske Byer og Sogne. Historiske og Personalhistoriske Oplysninger om Land og By, 12. Bind, Frederiksberg Kommune. Vort Lands Forlag, 1934.

Statens Civile Luftværn 1938-1949, Bind I-III, 1949.

Sundstrøm, Martin: Katastrofen på den franske Skole Oplevet af børn, nonner og redningsfolk. Gads Forlag, 2025.

Westh, J.R.: Frederiksberg besat og befriet 1940-1945. Frederiksberg gennem tiderne, XIX, 1996.